

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra školní a sociální pedagogiky

**VLIV ROMSTVÍ NA POSTAVENÍ V KOLEKTIVU DĚTSKÉHO
DOMOVA**

**THE INFLUENCE OF ETHNICITY ON SOCIAL POSITION IN
FOSTER-HOME**

Bakalářská práce

VLADIMÍRA ZUBOVÁ

Vychovatelství

Kombinované studium

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

PRAHA 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Ireny Smetáčkové, Ph.D. V práci jsem použila informační zdroje uvedené v seznamu.

V Praze dne 30. dubna 2011

Vladimíra Zubová

Anotace v českém jazyce

Bakalářská práce na téma *Vliv romství na postavení v kolektivu dětského domova* představuje základní informace o romské minoritě v ČR (původ, historie, tradiční hodnoty, model rodiny) a detailněji se věnuje postavení dítěte a jeho výchově a vzdělávání. Výzkumná část se zaměřuje na posouzení vlivu romské etnické příslušnosti na vzájemné vztahy dětí v kolektivu dětského domova. Na základě výsledků lze konstatovat, že romské a ne-romské děti v DD spolu dobře vycházejí a početně převažující Romové si nevynucují větší moc.

Klíčová slova

Romství, romská komunita, romský hodnotový systém, postavení dítěte v romské rodině, výchova a vzdělávání, ústavní výchova, dětské domovy, sociální skupiny, vzájemné vztahy.

Summary

The topic of thesis is an impact of Roma ethnicity on a position in peer group of foster-home. Theoretical part presents the basic information about Roma community in the Czech Republic (origin, history, traditional value system, family). It deals also with the role of the children within the family and their enlightenment. The research project was focused on the influence of the Roma ethnicity on the social position in foster-home. The results show that children in the foster-home get along with regardless to their ethnicity.

Key words

Roma ethnicity, Roma value system, Roma family, enlightenment, social groups, social position, foster-home.

Souhlasím s půjčováním bakalářské práce v rámci knihovních služeb.

Obsah

<u>1</u>	<u>Úvod</u>	<u>5</u>
<u>2</u>	<u>Romové v české společnosti</u>	<u>6</u>
2.1	Původ a historie Romů	6
2.2	Romové na území ČR	7
2.3	Hodnotový systém a tradice	10
2.3.1	Tradiční romská rodina	12
<u>3</u>	<u>Romské děti a výchova</u>	<u>15</u>
3.1	Výchova v rodině	15
3.2	Vzdělávání a výchova Romů v české škole	16
3.3	Ústavní výchova	19
3.3.1	Dětské domovy	23
<u>4</u>	<u>Sociální skupiny</u>	<u>25</u>
<u>5</u>	<u>Výzkumné šetření v DD Přestavlky</u>	<u>27</u>
5.1	Popis výzkumu	27
5.1.1	Dětský domov Přestavlky	27
5.1.2	Výzkumné cíle	30
5.2	Romské děti v DD	31
5.3	Romové vs. „gádžové“?	34
5.4	Závěry výzkumného šetření	37
5.5	Postřehy z DD ve srovnání s teoretickými poznatky	39
<u>6</u>	<u>Závěr</u>	<u>42</u>
<u>7</u>	<u>Seznam použité literatury</u>	<u>44</u>
<u>8</u>	<u>Seznam obrázků a tabulek</u>	<u>47</u>
<u>9</u>	<u>Seznam příloh</u>	<u>48</u>

1 Úvod

Česká republika se stává domovem pro příslušníky četných národů. Mezi jednu z nejsledovanějších a nejcitlivěji vnímaných minorit patří Romové.

Předkládaná bakalářská práce na téma *Vliv romství na postavení kolektivu dětského domova* si klade za cíl stručně seznámit čtenáře s historií Romů zejména na území České republiky, popsat tradiční romský hodnotový systém a blíže se zaměřit na postavení dětí a jejich výchovu. Výzkumným šetřením v dětském domově se pokusí odpovědět na otázku, jakému postavení se v DD těší Romové a jak to ovlivňuje vzájemné vztahy romských a ne-romských dětí.

Vlastní text má teoretickou a praktickou část. Teorie se člení na několik tematických celků. První kapitola představuje obecné informace o původu a historii Romů, o tradičních hodnotách a o romském modelu rodiny. Na ni navazuje kapitola o výchově dětí v rodinném prostředí, v české škole a v zařízeních ústavní a rodinné výchovy. Třetí kapitola se krátce zabývá analýzou sociálních skupin.

Praktická část je zcela věnována výzkumnému šetření realizovanému v dětském domově Přestavlký mezi romskými a ne-romskými dětmi. Výzkum se zaměřil na postavení Romů v dětském kolektivu a vliv romství na jejich vzájemné vztahy. Výsledky porovnává s názory čerpanými z odborné literatury.

Závěrečná kapitola shrnuje nejdůležitější poznatky teoretické a praktické části.

Při výběru tématu bakalářské práce jsem byla motivována touhou dozvědět se více o romské komunitě, se kterou jako vychovatelka v dětském domově denně pracuji. Očekávám, že především dotazníkové a sociometrické šetření mi pomůže lépe se zorientovat ve vztazích romských a ne-romských dětí, odhalí jejich názory a postoje a rozkryje skupinovou strukturu.

2 Romové v české společnosti

2.1 Původ a historie Romů

Romové jsou etnická skupina, která se svými sociálními charakteristikami, jazykem, kulturou, způsobem života a hodnotovým žebříčkem liší od většinové společnosti. Jejich specifčnost je často příčinou sociálního vyloučení, nepochopení a rasistických nálad. Romské etnikum netvoří homogenní celek, jednotlivé podskupiny z různých koutů světa se liší mírou usazení a sociálním postavením v majoritní společnosti.

Lze u nich (ovšem ne vždy) pozorovat jisté shodné biologické znaky jako snědá barva pleti, tmavé vlasy, oči, celková stavba těla. Marek Jakoubek (2004) si všímá, že často bývá při hodnocení příslušnosti toho kterého jedince přihlíženo spíše k těmto biologickým znakům. Romská kultura, tradice, způsob života podle něj nejsou závislé na barvě pleti, jsou naučené a nikoli geneticky dané. „Jejimi nositeli (romské kultury – pozn. aut.) mohou být (a jsou) subjekty s ‘biologickými znaky majoritní populace’.“ (Jakoubek 2004, s. 75)

Mateřština Romů se liší podle toho, ve které zemi se dotyční usídlili. „Jejich jazyk (zvaný romština) je značně zkomolený hindský dialekt s velkým množstvím výrazů přejatých z různých evropských jazyků.“ (Fraser 1998, s. 6) Je třeba znovu připomenout, že Romové nejsou všichni stejní, tvoří velmi heterogenní skupinu, která má uvnitř sebe řadu rozdílů, tedy i lingvistických. V České republice nesdílí všichni Romové stejný jazyk, dále je romština ovlivněna zejména češtinou a slovenštinou.

Společný název Rom je oficiálně užíván od roku 1971. V Evropě, např. v Německu, Rakousku, ve Francii, v Nizozemí i v České republice, však žije menší část Romů, kteří toto etnonymum neužívají – Sintové. Označení Cikán mělo širší význam, označovalo prakticky jakékoli kočovníky. Dnes se od něj upouští, protože získalo hanlivý příděch.

Romové pocházejí z indického subkontinentu, kde se živili různými kočovnými řemesly, převážně kovářstvím, kotlářstvím, zvěrolékařstvím, řeznictvím, hudbou apod. Indii opustili v 10. století, putovali přes Persii, Turecko na Balkán a dále do střední

Evropy, nebo severní Afrikou do Španělska a odtud rovněž do středu Evropy. Doklady o romské komunitě v Evropě se objevují již ve 13. století.

Zpočátku byli kladně přijímáni na šlechtických dvorech. „Přinášeli totiž zajímavé informace o vzdálených zemích (na základě znalosti křesťanských tradic o sobě tvrdili, že byli i u Božího hrobu v Jeruzalémě), krásnou hudbu a nové technologie především ve zpracování kovů. Byli rovněž vyhlášenými zvěrolékaři a léčiteli, romským ženám se přisuzovalo umění předpovídat budoucnost. Zpočátku byli považováni za kajícíky, kteří na sebe vzali tíhu putování, aby odčinili hříchy svých předků...“ (Sekyt 2001, s. 120)

Sporé písemné záznamy o romské historii lze objevit ve středověkých kronikách, jejich obraz však není příliš lichotivý. Pro evropskou společnost byli příliš „snědí“, „exotičtí“, tuláci bez stálého bydliště a zaměstnání, event. provozující pochybné činnosti jako hádání budoucnosti, koňské handlířství, bylinkářství, překupnictvím, ... To, co sami Romové ústně šířili o vlastní historii, mělo spíše mytologickou povahu (např. prý neposkytli útulek Marii a Ježíškovi na útěku z Egypta). (Sekyt 2001)

Dějiny Romů na evropském kontinentě se tak prolíná obdiv, pronásledování, útlak, hrozby trestem smrti, zákaz kočování, nucená asimilace. Represivní politika vyvrcholila v období třetí říše, kdy velká část západoevropských Romů zemřela v koncentračních táborech. Po druhé světové válce režimy západního i východního bloku usilovaly o to, aby Romové upustili od původního způsobu života a začlenili se do většinové společnosti.

2.2 Romové na území ČR

Přítomnost Romů na území dnešní České republiky je údajně poprvé zmiňována v Dalimilově kronice. Existují však určité pochybnosti, zda její 82. kapitola nazvaná „O Kartasiech pohanských“ opravdu popisuje příchod Romů do Čech v roce 1242.

Výskyt romské komunity na našem území je tedy nepochybně doložen až roku 1417, kdy tudy prošla početná skupina vedená „králem“ Sindelem. Na své cestě od Budína se prokazovala ochrannými listinami, jež jí zaručovaly kladné přijetí.

Během následujících století se postoj k Romům měnil, nabýval různých podob od čiré represe, např. za vlády Leopolda I. či Josefa I. v polovině 17. a počátkem 18. století, po jistou formu tolerance v době panování Marie Terezie a jejího syna Josefa II. v polovině 18. století. (Miklušáková 1998)

Za první republiky byli Romové uznáni národnostní menšinou. Stále však na ně bylo pohlíženo jako na etnikum nepřizpůsobivé, jemuž je třeba věnovat speciální dohled. Roku 1927 byl vydán zákon č. 117 „o potulných cikánech“. Měl být právním nástrojem pro nápravu odlišného způsobu života a pro asimilaci. Kočovným Romům byly vydávány tzv. cikánské legitimace nebo kočovnické listy.

Do Československa se v průběhu třicátých let uchýlovali Romové z nacistického Německa a Rakouska. Kočování jim ovšem bylo protektorátním nařízením z roku 1939 zakázáno a pod pohrůzkou umístění v kárných pracovních táborech byli nuceni k usazení. Kromě českých a moravských Romů a těchto nově příchozích zde pobývaly další podskupiny romského etnika (slovenští, maďarští a olašští).

Druhá světová válka znamenala pro většinu z nich utrpení a smrt. Čeští Romové byli internováni v pracovním kárném táboře v jihočeských Letech u Písku, moravští Romové v táboře v Hodoníně u Kunštátu. Pokud nezemřeli již tam, smrt je čekala v koncentračním táboře v Osvětimi, v Osvětimi II – Březince a dalších. „Řešení cikánské otázky“ přežilo zhruba šest stovek českých a moravských Romů. (Miklušáková 1998)

Poválečnou situaci Romů ovlivnily výrazně dva faktory. Sociální, ekonomické, etnické a rasové problémy se na východním Slovensku vyhroutily a komunity z nejzaostalejších oblastí byly donuceny vydat se za lepším životem. K tomu byl vydán dekret prezidenta republiky č. 88/1945 Sbzn., o všeobecné pracovní povinnosti, který podpořil migraci slovenských Romů do českých zemí, a to hlavně do průmyslových měst či do nově osídlovaného pohraničí.

Viktor Sekyt (2001) hovoří o třech vlnách přistěhovalců. V první vlně Romové přišli s celými velkorodinami a většinou si uchovali své tradice a jazyk. Ve svých nových domovech bývají považováni za starousedlíky, sžili se s ostatními a nebývají s nimi potíže.

Druhou vlnou se rozumí příchod Romů v 50. a 60. letech 20. století v rámci organizovaných náborů pracovníků – především mladých, silných mužů – pro stavebnictví a těžký průmysl. Předpokládalo se, že si vydělají peníze a vrátí se domů. Většinou se tak ale nestalo a oni zde založili své nové rodiny. Na jednom místě se tedy potkávali mladé romské rodiny z různých koutů Slovenska, z různých poměrů, s různou kulturou. Často si však dokonale neosvojili své vlastní tradice, pozapomněli romský jazyk. Přes jistou snahu o asimilaci je většinová společnost nepřijala, což vyvolává problémy, které leckdy nejsou schopni (či ochotni) řešit. (Sekyt 2001)

Třetí vlna se stěhovala nedobrovolně vinou usnesení vlády č. 502 z října 1965, o likvidaci cikánských osad, čtvrtí a ulic. Tzv. politika rozptylu měla za cíl zaměstnat všechny práceeschopné Romy, zničit romské osady a přesídlit jejich obyvatele tak, aby v žádné obci počet Romů nepřekročil pětiprocentní hranici. Vládní snahy byly lokálními úřady přijímány rozporuplně – odmítali Romy přijmout nebo zbořili vesnici, aniž by zajistili romské komunitě náhradní ubytování. (Miklušáková 1998) Tito Romové mají údajně v České republice nejvíce potíží, protože se násilím změnil celý jejich život. Přišli o své známé prostředí, o bydlení, o práci. Nadále ztrácejí své tradice a jazyk a zcela si nezvykli na své okolí, které vnímají jako nepřátelské. (Sekyt 2001)

V devadesátých letech začala vznikat romská občanská sdružení a politická uskupení, jejichž hlavním cílem bývá především podpora svébytné romské kultury a rozvoj vzdělávání. Snaží se změnit stereotypní náhled většinové společnosti na romskou komunitu.

Z nejrůznějších pohnutek (ze strachu, z ekonomických či sociálních důvodů) Romové opouštějí ČR a pokoušejí se prosadit v západních zemích. Ne vždy na novém místě uspějí, a tak se vracejí zase zpátky. Do Čech přicházejí další Romové ze Slovenska, Rumunska a jiných východních zemí. Někteří s úmyslem usídlit se zde, jiní směřují dále na západ.

Stav romské populace v České republice je nesnadné zjistit. Sami Romové se brání jakékoli evidenci. Při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 se k romské národnosti přihlásilo pouze 11 746 osob, romštinu za svůj mateřský jazyk pak uvedlo 23 211 lidí. Z údajů o shodě národnosti a mateřského jazyka vyplývá, že romskou

národnost a zároveň romštinu jako svůj mateřský jazyk má pouhých 6 672 osob, tedy 56,8 %. Oproti tomu pouhých 28,7 % těch, kteří pokládají romštinu za svůj mateřský jazyk, se hlásí k romské národnosti. (www.czso.cz) Podle kvalifikovaných odhadů se počet příslušníků romské komunity v ČR odhaduje přibližně na 250 tisíc osob. (www.vlada.cz)

2.3 Hodnotový systém a tradice

Romové nejsou všichni stejní. Nemalé rozdíly tedy lze nalézt i v hodnotovém systému jednotlivých podskupin. Hodnoty, vlastnosti, zvyky a tradice se liší nejen podle toho, z jaké oblasti, z jaké rodiny dotyčný pochází. Svůj díl na chování a postojích Romů má i většinová společnost a „moderní“ dějiny Romů, které jsou plné zákazů, omezování a nedůvěry.

Obecně však lze konstatovat, že nejvyšší příčka v žebříčku romských hodnot patří jednoznačně životu jako takovému. Romové velmi vysoce oceňují vše, co vede k jeho zachování, pokračování či zmnožení. Velkou úctu tak Romové projevují svým předkům, kteří jsou zdrojem jejich vlastních životů, a také dětem, jež představují pokračování, budoucnost rodu.

Není tedy překvapením, že tradiční romská rodina je oproti západním rodinám hodně široká a mnohogenerační. Původ a rodina, ze které Romové pocházejí, pro ně tradičně bývaly větším zdrojem sebedůvěry než vzdělání, profese, úspěch a postavení ve většinové společnosti. Pověstná četnost dětí v romské rodině je některými autory vysvětlována ryze pragmaticky. Více dětí, silnější rodina, více pracovních sil.

„Romství je zvláštní hodnotou Romů. Patří sem charakteristický vzhled, znalost jazyka a zvyků, ale hlavně slušné vychování. To má v každém rodu svá specifika, ale pro všechny Romy je jeho součástí úcta ke starším, zdvořilost, pohostinnost a solidarita.“ (Sekyt 2001, s. 122)

Romské přísloví *Lepší vajíčko dnes než slepice zítra* výstižně charakterizuje romské vnímání času. Nejdůležitější je přítomnost – žít teď, nikoli čekat na možné lepší budoucí zítřky. Zejména pro starší Romy má budoucnost jen velmi malý význam, proto také nevěnují pozornost všemu, co přinese své výhody až časem – vzdělání, kariéra,

investice, spoření, ... Minulost představuje jistotu, proto dávné rány a křivdy bývají jen obtížně zapomenuty a jsou pořád citlivé.

Vysoko na žebříčku romských hodnot stojí rovněž solidarita, která může nabývat různých podob – od štědrosti, vzájemné pomoci po uctivost a soudržnost. Přes určité vnitřní neshody vždy Romové vystupují navenek jednotně. „Čím větší společenská izolace Romů, tím více platil systém odlišného chování vůči *amare* ‘svým’, tj. Romům, a vůči ‘ne-svým’, tj. (většinou) ‘*gádžům*’.“ (Hübshmannová 1999, s. 32)

Rozdílné hodnoty, postoje, vlastnosti a zvyky mají Romové kočovní, polokočovní a usedlí¹. Původně kočovní Olašští Romové představují značně uzavřené romské etnikum pocházející z Rumunska. Na rozdíl od jiných skupin si uchovávají vlastní řeč, zvyky a tradice. Jejich kontakty s majoritní společností a s jinými Romy jsou poměrně vzácné. Více lpí na tradičním oblečení (muži v tmavém obleku, ženy v pestrých šatech), na tradičních profesích. Olašští Romové nikdy nepracovali, živí se různými obchody (dříve koňským handlířstvím, nyní spíše překupnictvím a podvody), drobnými krádežemi, ženy věštěním budoucnosti. Největší hodnotou je pro ně zlato. Nejde však jen o bohatství – Olašští Romové věří, že zlato chrání před nemocemi. (www.romove.radio.cz)

Do druhé světové války žili v Čechách především usedlí česko-moravští Romové. Bydleli v osadách či na okrajích měst a vesnic, provozovali svá řemesla jako kovářství, kotlářství, vydělávání kůží, broušení nožů, výroba dřevěného uhlí. Spíše doplňkovým způsobem obživy byla hudba. U těchto Romů lze hovořit o výrazné asimilaci s původním obyvatelstvem a přejímání ne-romských hodnot. Je nutné zdůraznit, že i přesto dbali na uchování romského jazyka a kultury.

Obraz harmonického soužití Romů a Ne-romů je zřejmě poněkud zidealizovaný, historky o Romech, které před nucenými pracemi během druhé světové války zachránili „gádžové“, přerostly v obecně tradovaný mýtus. Kritičtěji jsou nahlížena i řemesla považovaná za tradičně romská. Výše zmíněné způsoby obživy mají sezónní charakter,

---

¹ Podle způsobu života se Romové členili na kočovné, polokočovné a usedlé, a to až do roku 1959, kdy bylo kočování zakázáno.

nejsou stálé, ale příležitostné. Jistí autoři polemizují nad kvalitou práce odváděné romskými řemeslníky. (Jakoubek 2004)

Romové žijící v současné době na území ČR sem byli stěhováni ze Slovenska² po roce 1945. Vlivem ztráty svých domovů, roztržství rodin a zcela nového, neznámého prostředí se však spíše nekonfliktní, pohostinní, empatictí, přátelští lidé, kteří si váží svého romství, měnili. Zejména mladší Romové začali postupně napodobovat většinovou společnost a přebírat její hodnoty. Bohužel hlavně ty materiální povahy. Mladá a leckdy i střední generace dnes upřednostňuje spíše majetek a peníze než rodinu a tradiční romské normy.

Často se chovají v rozporu s principy tradiční romské komunity. Zanedbávají vlastní děti, nerespektují rodiče, prostituují, podvádějí se navzájem, snaží se získat hmotné statky a peníze jakýmkoli prostředky, ostatní soudí podle stupně bohatství, jsou podezřaví, nepřátelští, agresivní a neuctiví. Původní velkorodiny se rozpadají a tím také dochází k tomu, že mladí unikají kontrolním mechanismům předků a romské komunity. Marek Jakoubek uvádí, že dodržování norem a hodnot je vyžadováno pouze v rámci široké rodiny. Okrást někoho z jiné rodiny či z majoritní společnosti už není vnímáno jako prohřešek, ale jako obohacení rodiny. Vše, co rodině prospívá, je správné. Viděno touto optikou, není překvapením, že otázky pravdy, spravedlnosti či viny se podřizují zájmu rodiny.

2.3.1 Tradiční romská rodina

„Rodina pro Romy znamenala téměř vše, neboť uspokojovala základní životní potřeby jejích členů. Romové byli při kočování na okolní společnosti zcela nezávislí, ale uvnitř rodiny byli na sobě naopak závislí beze zbytku. Rodina byla zdrojem obživy, měla funkci vzdělávací (chlapci se učily v rodině řemeslu, dívky starat se dobře o děti a o manžela) a také funkci ochranou. Romové se proto se svoji rodinou velmi identifikovali.“ (www.romove.radio.cz)

---

² Termín „slovenští Romové“ není odborníky používán jednotně. Někteří dělí Romy na české a slovenské dle státní hranice, jiní pod pojmem čeští Romové vidí ty, kteří žili v protektorátu Čechy a Morava a byli v podstatě vyvražděni, a za slovenské Romy označují ty, již na naše území přibyli ze Slovenska až v poválečném období.

Tradiční romská rodina je velká, a to nejen počtem dětí, ale i generací. Romské děti vyrůstají nejen se svými rodiči a sourozenci, ale nezřídka i s prarodiči, se strýci a tetami a jejich dětmi. Ačkoli se může jevit takto velká rodina nesourodá, což nutně musí vyvolávat různé šarvátky a rozepře, všichni členové mají silný pocit sounáležitosti a solidarity. Navenek vždy vystupují jednotně. V rodině si připadají bezpečně, nikdo není opuštěný, problémy se řeší společně, o všechny je vždy postaráno. Největším trestem tedy je vyobcování z rodiny, což znamenalo ztrátu veškeré sociální a lidské jistoty. Nemyslitelné a zavrženíhodné je opustit rodiče nebo děti.

„S rodinou se Rom identifikuje, stává se součástí její složité struktury, přijímá její přísná pravidla, kulturní a etické normy. Postavení člena rodiny určují dva základní faktory: pohlaví a věk. Tradiční romská rodina je patriarchální, muž je v rodinné hierarchii postaven výše než žena. Vážnost muže i ženy pak stoupá s věkem. Postavení ženy je také ovlivňováno počtem dětí. Čím více dětí, tím více úcty.“ (Hájková 2001, s. 137)

V romské rodině se největší vážnosti těší nejstarší muž. Muž je dominantní, nese za rodinu odpovědnost a rozhoduje. Žena stojí zdánlivě v pozadí. Má vychovávat děti, poslouchat svého muže, ale také zabezpečit chod domácnosti. Často tedy měla existenčně důležitější povinnosti (obstarat jídlo, oblečení) než muž, jehož příjem nebyl vždy stálý.

Děti jsou pokračováním rodu a zvyšují prestiž rodiny, především chlapci. Romské přísloví *V chlapcích je síla* vysvětluje vše. Čestnou „povinností“ každého správného muže je zplodit prvorozeného syna. „Zastupuje rodiče v jejich nepřítomnosti, pomáhá s výchovou sourozenců, dohlíží na ně, organizuje jim práci, poskytuje ochranu. Jeho výchovné pravomoci jsou v podstatě totožné s rodičovskými. Smí děti trestat, udělovat jim příkazy či stanovovat zákazy. Má také právo se vyjadřovat k výběru partnera své sestry. Rozhodující slovo v tomto ohledu ale má otec. Někdy si bratr svůj vliv na sestru zachová i po jejím sňatku, jindy ho ztrácí ve prospěch jejího manžela. K dětem svých sourozenců se většinou chová stejně výchovně jako k vlastním.“ (Hájková 2001, s. 140)

Dcera je především pomocnicí matky. Nejstarší dcera brzy přebírá část matčiny povinnosti. Kromě starostí o domácnost a vaření pečuje o mladší sourozence. „Na chlapce většinou pouze dohlíží, na sestry může i výchovně působit. Předává jim dovednosti související s hospodařením v rodině, které sama získala od matky. Zvláštní sourozenecký vztah má s nejstarším bratrem. Musí ho respektovat, i kdyby byl mladší. Stará se také o jeho oblečení a on jí na oplátku kupuje dárky. Svě výsadní postavení si sestra uchovává po celý život. Sourozenci k ní cítí úctu a vnímají ji jako silnou autoritu.“ (Hájková 2001, s. 140-141)

Pozice mladších sourozenců není tolik výrazná, zvlášť je to patrné u dívek. Plní povinnosti podle pokynů nejstarší sestry, bratra. Z pozorování v kolektivu dětského domova lze odvodit, že se netěší téměř žádné úctě, jsou často vnímáni jen jako další pracovní síla.

Ke změnám tradičního romského rodinného modelu částečně přispěl stát svými nařízeními (zákaz kočování, rozptýlení osad, sestěhování různých rodů na jednom místě, bránění vzniku přirozených romských osad). Spíše nevzdělání Romové se nelehko přizpůsobovali změnám ve společnosti, pokroku a modernizaci a přišli o svůj způsob obživy. Bez kritického dohledu svých rodin často rezignovali na tradiční hodnoty a vzdali se odpovědnosti za své životy. Ze své neúspěšné situace viní někoho jiného. Dnes si majoritní společnost s Romy spojuje kriminalitu, zneužívání sociálních dávek, prostituci, zanedbávání dětí, problémy s chováním.

Popis hodnotového systému, tradiční romské rodiny a výchovy možná evokuje romantické představy o romském etniku. Z dostupných zdrojů je ovšem obtížné definovat časové období, kdy romské komunity skutečně fungovaly shodně s uvedenými zásadami a chovaly se podle tradičního modelu. Porovnáme-li tento text se současnou každodenní realitou, nutně vyvstává řada otázek: Existuje vůbec ve 21. století romská rodina tak, jak je zde prezentována? Je tradiční romská rodina věcí minulosti? Lze ji nalézt pouze u některých podskupin romského etnika? Jak moc se liší tradiční hodnoty a zvyklosti od těch reálných? Je přívlastek tradiční synonymem pro ideální či idealizovaný? Jednoznačné odpovědi mohou poskytnout zřejmě jen sami Romové...

3 Romské děti a výchova

3.1 Výchova v rodině

Děti mají v hierarchii romské rodiny svá jasně vymezená postavení a role. Každý bez rozdílu má však od dětského věku právo podílet se na rozhodování o společných záležitostech a vyjádřit vlastní názor. Slovo dítěte je rovnocenné slovu dospělého.

Romské dítě je respektováno ve svých přáních a pocitech. Rodiče mu dovolí více; z pohledu naší společnosti si dělá, co chce, je více neposlušné než dítě v české rodině. To, že Romové žijí v širších rodinách, také ovlivňuje výchovu dětí. Nevedou se k samostatnosti a individualitě, ale spíše k úctě ke starším a k podřízenosti kolektivu. Jejich sebehodnocení a sebevědomí se často odvíjí od hodnocení rodiny. Je-li kdokoli z rodiny úspěšný, všichni jsou úspěšní. Urážka některého člena je urážkou celku.

Výchova malých dětí je záležitostí matky, víceméně až do doby, kdy je přestává kojit. Na dítě však maminka většinou nemluví, pouze obrací-li se na něj s určitými pokyny. O to intenzivnější je neverbální komunikace – dotyky, mimika, hlazení, objímání, těsný fyzický kontakt. Jejich vzájemný vztah se obejde beze slov. Nepřekvapuje tedy, že romské děti, v porovnání s českými, začínají mluvit později. Nadto jazyk, který si od dětství osvojují, není většinou ani čeština (či slovenština) ani romština, ale čeština, resp. slovenština s romským přízvukem a romskými výpůjčkami. (Sekyt 1998) Děti se setkávají spíše s orální kulturou, v romských rodinách se pohádky vyprávějí, nečtou se. Romština se až na výjimky neobjevuje ve veřejné a oficiální sféře. Nerozvíjí se a v praxi spíše upadá.

Romové si od dětství nesou v sobě schopnost pozorně vnímat emoce a neverbální projevy. Rodinná výchova je sice nenaučila bohaté slovní zásobě, ale o to snadněji se zorientují v řeči těla. Také se nerozpakují vyjadřovat své pocity a nálady, většinové společnosti pak připadá, že jsou Romové ve svých projevech příliš hluční a impulzivní. (Sekyt 1998)

Poté roli matky přebírá nejstarší sestra. Nutně však nemusí jít o skutečnou sestru, ale třeba o sestřenici, tetu. Výchova dcer je zaměřena tak, aby uměly vařit, starat

se o domácnost, uměly se správně chovat a byly dobrou matkou a manželkou. Na výchově synů se podílí i otec, ve věku přibližně 5–6 let se postupně začínají učit mužských pracím a povinnostem k rodině. Romské ženy se o sebe umějí postarat, zatímco muži jsou neustále v péči matek, sester, manželek, dcer...

Děti se v rodině učí znalostem a dovednostem důležitým pro další život, získávají ryze praktické vědomosti. V raném věku přebírají (hlavně dívky) odpovědnosti svých rodičů za chod domácnosti a přicházejí tak o své dětství. Dívky se brzy stávají maminkami.

Školnímu vzdělávání, tak jak je pojímáno většinovou společností, nepřipisují velkou hodnotu. Romskou komunitou je spíše než vzdělání ceněna lidová moudrost. „Duchovní bohatství Romů, jejich životní moudrost, zkušenost, etické normy a filosofie jsou uchovány ve vyprávění.“ (www.romove.radio.cz) Z jiného úhlu pohledu lze namítat, že vzdělávání brání dětem pomáhat v domácnosti a oslabuje tak sílu rodiny.

Viktor Sekyt upozorňuje, že Romové se na rozdíl od Evropanů neučí odlišovat sny, představy a fantazie od reality. Vnitřní skutečnost, tj. skutečnost naší psychiky, je podobně důležitá jako vnější skutečnost nezávislá na psychice a bývá běžným předmětem hovoru. Takovýto přístup má své výhody i nevýhody. Na jedné straně neexistence tabuizovaných témat a mluvení o pocitech působí terapeuticky. Na druhé straně však nerozlišování mezi vnitřní a vnější skutečností způsobuje určitá nedorozumění ve škole a vede k názoru, že Romové jsou lháři. (Sekyt 1998)

3.2 Vzdělávání a výchova Romů v české škole

Nástup dítěte do školy je významným okamžikem v jeho životě. Romské děti vstupují do světa odlišné kultury a rozdílných hodnot, setkávají se s jiným přístupem k sobě samým, ocitají se v jinojazyčném prostředí, čelí předsudkům a představám, které má vůči romské komunitě česká společnost.

Podle odborníků sociokulturní a jazyková odlišnost romské děti znevýhodňuje. Účast na předškolním vzdělávání, ať už v mateřských školách, nebo v přípravném ročníku základní školy, jim může pomoci adaptovat se na školní prostředí a režim, získat potřebné návyky a osvojit si dovednosti vyžadované pro vstup do první třídy

základní školy. Podle studií ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) má zejména docházka do mateřské školy velmi příznivý vliv na úspěšnost romských dětí na obou stupních základní školy. Bohužel praxe naznačuje, že pouhé dvě pětiny romských dětí navštěvují MŠ. Mezi nejčastější důvody patří vysoké finanční náklady spojené s docházkou, nedostupnost školek v sociálně vyloučených lokalitách, nízká motivace, nezáměr rodičů, nedůvěra rodičů vůči pedagogickým pracovníkům. (www.vlada.cz)

Před zápisem do první třídy ZŠ jsou romské děti mnohdy podrobeny vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Především je zkoumána jejich připravenost na školní docházku a rozumové schopnosti. Ze zkušeností odborníků vyplývá, že většina romských dětí z tradičních romských komunit neuspěje v diagnostických testech školní zralosti, neboť nejsou z rodiny vedeny k testovaným činnostem. Není-li test komplexní s ohledem na specifickou romských dětí, děti jsou pak nesprávně ohodnoceny jako mentálně zaostalé a dále se vzdělávají podle programu vycházejícího z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání dětí s lehkým mentálním postižením a programu Zvláštní škola (RVP ZV LMP). Vzdělávání dle těchto programů je zaměřeno více prakticky, což negativně ovlivňuje šance dětí na svobodný výběr střední školy. (www.vlada.cz) Svůj díl odpovědnosti za umístění romského dítěte do zvláštní školy nesou rodiče. Leckdy volí pro své děti raději praktickou školu, kde se učivo probírá pomaleji, k dětem je přistupováno více individuálně, pedagogové lépe znají romskou kulturu. Přestup do běžné základní školy je však velmi obtížný. (Sekyt 1998)

Získat plnohodnotné základní vzdělání v běžné základní škole může pomoci romským dětem v jejich dalším profesním životě. Škola však musí být na práci s nimi připravena. Mohou zřizovat přípravné ročníky nebo doplňující ročníky pro děti přestupující ze zvláštní školy, snížit počet dětí hlavně v nižších ročnících, spolupracovat se sociálními pracovníky, využívat romské asistenty.

Škola s větším počtem romským žáků by měla zvážit možné koncepční změny. „Především jde o:

- vytvoření příznivé atmosféry ve škole (v přístupu k dětem a jejich rodičům),
- změny v organizaci výchovně vzdělávacího procesu,
- curriculum – rozsah náplně výuky romských dětí v počátečních ročnících základní školy,

- odpovídající metody a formy výuky.“ (Balabánová 1999, s. 342)

Výuka romských dětí klade na učitele zvláštní nároky. Měl by mít alespoň základní povědomost o romské kultuře, hodnotách a jazyku. Měl by se snažit o bližší spolupráci s rodiči, získat je na svou stranu, protože bez jejich podpory děti ztrácejí rychle motivaci pro vzdělávání. Při výuce čtení, psaní a počítání by si měl uvědomovat jazykovou bariéru a jistou zaostalost romských dětí v grafomotorickém vývoji. Je doporučováno nejprve učit rozeznávat písmena – číst, později pak písmena napodobovat – psát. Ve výkladu by měl respektovat obecně nižší schopnost generalizace romských dětí. Práce ve skupinách, event. i za spolupráce s pedagogickým asistentem, jednak umožňuje individuálnější přístup k dětem, jednak to není v rozporu s rodinnou výchovou – děti mohou beztrestně vyjadřovat názor na věc, překřikovat se, napovídat si. Atraktivitu výuky a motivaci lze zvýšit doplněním prvků multikulturní výchovy. (Balabánová 1999)

Komunikace s Romy má také svá specifika. Romové vnímají hodně mimoslovních informací, cítí přetvářku či ohrožení i v případě, že slova říkají opak. Oceňují přísnost, pokud je člověk zároveň rovný, otevřený a upřímný. Mají potřebu dotyku. Nerozumějí tolik obecnostem, doporučuje se mluvit stručně, konkrétně a jasně. Nesnesou kritiku před velkým kolektivem, zejména před mladšími sourozenci. (Šišková 2001)

Značné procento romských dětí vychází ze školy v šestém, sedmém, osmém ročníku, tudíž nemohou pokračovat na střední školu a získat znalosti pro kvalitní pracovní uplatnění. (Balabánová 1999) Jsou často evidováni na úřadu práce. Řada z nich o další vzdělání neusiluje nebo absolvují pouze rekvalifikační kurz, což však jejich hodnotu na trhu práce příliš nezvyšuje. Romským absolventům ZŠ pro další studium mnohdy chybí vlastní motivace, intelektové a osobnostní předpoklady, finanční prostředky, podpora rodiny a nedostatek pracovních vzorů v komunitě.

Ze studie zadané ministerstvem školství vyplývá, že 95 % romských dětí z RVP ZV LMP pokračuje na střední školu bez maturity, 65 % na školu s výučním listem a pouze 0,93 % na SŠ s maturitou, zatímco romské děti z běžné základní školy získají maturitní vzdělání ve 30 % případů. (www.vlada.cz) Podle průzkumu MŠMT je

každý čtvrtý romský školák označen za lehce mentálně postiženého. Každý třetí Rom se vzdělává podle RVP ZV LMP, zatímco u ne-romských dětí je to každý čtyřicátý sedmý. Bývalá náměstkyně MŠMT Klára Laurenčíková studii komentovala takto: „Výsledek šetření u Romů je ale v rozporu s tím, kolikaprocentní výskyt lehkého mentálního postižení máme v populaci. Mentální postižení je postižení na základě organického poškození mozku, má to zdravotní základ. Romské děti z velké většiny nejsou mentálně postižené, ale sociokulturně znevýhodněné.“ (www.idnes.cz)

Česká republika je dlouhodobě kritizována Radou Evropy mimo jiné za segregaci romských dětí v českých školách. Komisař pro lidská práva Thomas Hammarberg se k situaci Romů v ČR vyjádřil následovně: "Hlavními překážkami k integraci Romů v České republice jsou protiromské postoje hluboce zakořeněné ve společnosti, zločiny motivované nenávistí a přetrvávající segregace v oblasti školství a ubytování. Úřady by měly zintenzivnit úsilí a vyřešit tento problém a realizovat politiku integrace." (www.idnes.cz)

Integrací romských dětí se má Česká republika intenzivně zabývat i kvůli případu D. H. a dalších Romů, kteří u Evropského soudu pro lidská práva podali na ČR žalobu kvůli diskriminaci ve vzdělávání. Verdiktem z roku 2007 soud konstatoval, že někdejší romští žáci byli skutečně poškozeni umístěním do zvláštní školy. (www.idnes.cz)

3.3 Ústavní výchova

Přirozeným prostředím pro výchovu dítěte je především rodina. Zákon o rodině však zohledňuje i případy, kdy je třeba zajistit péči o dítě náhradním způsobem. „Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření³ nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče

---

³ Výchovná opatření, která může soud učinit v zájmu řádné výchovy dítěte:

a) napomene vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, kteří narušují jeho řádnou výchovu;
b) stanoví nad nezletilým dohled a provádí jej za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti;
c) uloží nezletilému omezení, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných.“ (§ 43, odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině)

zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).“ (§ 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině)

Ústavní výchova je určena nezletilcům do 18, výjimečně 19 let věku s krátkodobým pobytem mimo domov, s nejasnou budoucností nebo vyžadujícím speciální péči pro určitý handicap.

Ústavní výchova dětí od narození do tří let věku se vykonává ve zdravotnických zařízeních. Pro děti do jednoho roku jsou určeny kojenecké ústavy, děti od jednoho do tří let jsou umísťovány v dětských domovech a dětských centrech. Děti od tří let a mladiství, jimž byla soudně nařízena ústavní nebo ochranná výchova, jsou zařazeni do školských zařízení: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi je výchovná skupina nebo rodinná jednotka. Ústavní výchova může být vykonávána v ústavech sociální péče, a to v případech, kdy se jedná o osoby s tělesným a mentálním postižením. Účelem všech těchto zařízení je zajišťovat náhradní výchovnou péči v zájmu zdravého vývoje dítěte, jeho řádné výchovy a vzdělávání. (Zákon č. 383/2005 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních)

Soud může v případech protispolečenského chování či spáchání trestného činu nařídit rovněž ochrannou výchovu. Konkrétně bývá ochranná výchova uložena, pokud:

- o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
- dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, (§ 22, odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže),
- se dítě mladší patnácti let dopustí činu jinak trestného. (§ 93, odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže)

Účelem tohoto opatření je „kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými“. (§ 21 zákona

č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže)

Pokud lze předpokládat, že byla převýchova úspěšná, ale nepominuly ještě důvody pro nařízení ochranné výchovy, soud může rozhodnout o přeměně ochranné výchovy na ústavní. (§ 23, odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže)

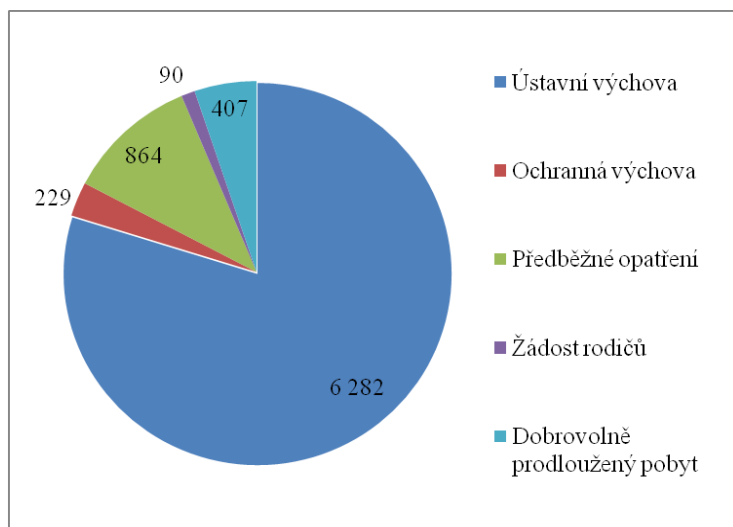
Největší překážkou právní povahy, se kterou se jako vychovatelé v dětském domově často setkáváme, je otázka zastupování dětí. Rodiče dětí s nařízenou ústavní výchovou zůstávají nadále jejich právními zástupci, i když je soudním rozhodnutím potvrzeno, že svým potomkům neposkytují řádnou péči a zanedbávají výchovu. Běžné záležitosti jako vyřízení pasu, získání občanského průkazu, hospitalizace, souhlas s lékařským postupem, atd. se velmi komplikují, o to více, pokud rodiče s DD nespolupracují.

Podle statistik Ústavu pro informace ve vzdělávání je v České republice ke dni 31. 10. 2009 evidováno 229 zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. V nich je umístěno 7878 dětí, mírně převažují chlapci (4668, tj. 59,25 %⁴). Nejčastěji jsou zde umísťovány na základě soudního rozhodnutí s nařízením ústavní výchovy (6282, tj. 79,74 %), 864 dětí na základě předběžného opatření (10,97 %), v necelých třech procentech případů (229, tj. 2,91 %) se jedná o soudně uloženou ochrannou výchovu. 407 osob (5,17 %) dobrovolně zůstává v zařízeních ústavní a ochranné výchovy a 90 (1,14 %) na žádost rodičů.

---

⁴ Vlastní přepočty.

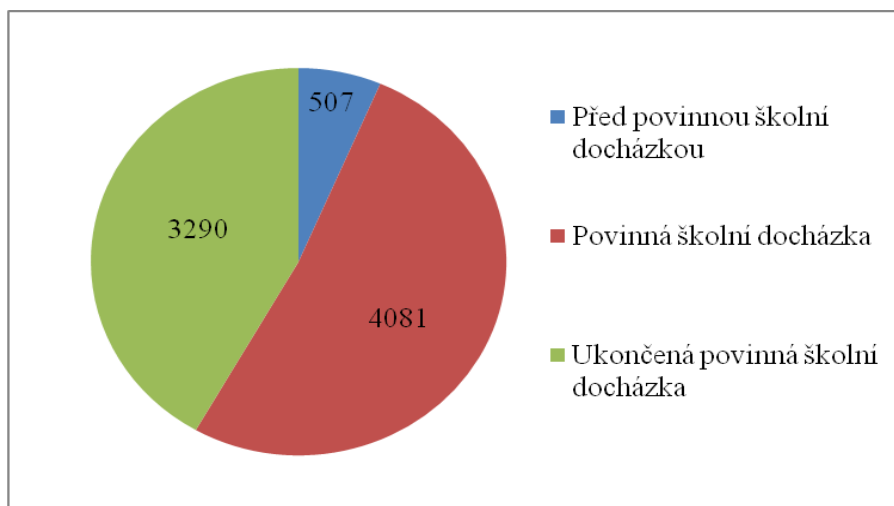
Obrázek 1: Důvody umístění dětí do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Zdroj: Vlastní zpracování údajů Ústavu pro informace ve vzdělávání.

Věkově jsou nejvíce zastoupené děti plnící povinnou školní docházku (4081, tj. 51,80 %), druhou nejpočetnější skupinou je 3290 mladých po ukončení povinné školní docházky (41,76 %), 507 dětí (6,44 %) ještě školní docházku nezačalo. Není bez zajímavosti, že 2662 mladých (33,79 %) navštěvuje střední školu a 46 (0,58 %) vyšší odbornou či vysokou školu.

Obrázek 2: Děti umístěné v zařízeních ústavní a ochranné výchovy dle věku

Zdroj: Vlastní zpracování údajů Ústavu pro informace ve vzdělávání.

Ústav pro informace ve vzdělávání nesleduje národnostní složení dětí v zařízeních pro ústavní a ochrannou výchovu. Skutečný počet umístěných romských

dětí je nezjistitelný. S ohledem na vlastní praxi však odhaduji, že Romové zřejmě převažují.

3.3.1 Dětské domovy

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy definuje dětský domov jako zařízení pro děti zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. V případě, že se jedná o sourozence, může dětský domov přijmout i děti mladší. Rovněž jsou zde umístěny nezletilé matky se svými dětmi. Dětské domovy zajišťují péči dětem, jimž byla nařízena ústavní výchova a které nemají závažné poruchy chování. Plní funkci sociální, výchovnou a vzdělávací.

Změny ve společnosti se promítají i do fungování dětských domovů. Život v demokratické zemi zaručuje dětem jejich nezcizitelná práva, ale vyžaduje plnění povinností, převzetí zodpovědnosti za své chování a jednání. Děti v DD mají velmi často problémy s chováním, s respektováním autorit, s drogami, kriminalitou apod. Nejčastěji bývají děti do domova umístěny právě kvůli poruchám chování a ze sociálně-ekonomických důvodů (nezaměstnanost, kriminalita, zanedbání péče a nedostatečné finanční zabezpečení v rodině). (Vocilka 1999)

S tím souvisejí i potíže, se kterými se domovy nejvíce potýkají. Lze je shrnout do třech větších kategorií:

1. Administrativní – nekvalitní legislativa ztěžuje situace při zastupování dětí v běžných právních úkonech, stejně jako zdlouhavá a nekvalitní práce soudů.
2. Finanční – domovy složité vymáhají ošetrovné, trápí je nedostatek finančních prostředků na provoz a opravy či rekonstrukce DD.
3. Výchovné – stoupá počet dětí s poruchami chování, počet dětí se zdravotním postižením a zároveň i věk přijímaných svěřenců, což klade na personál DD zvýšené nároky. Mezi zaměstnanci je málo pedagogických pracovníků - mužů. Rodina mnohdy neprojevuje zájem o spolupráci s DD. Zdaleka nejčastěji zmiňovaným problémem je však budoucnost těch, kteří po nabytí zletilosti, opouštějí domov (ubytování, pracovní uplatnění). (Vocilka 1999) Do této kategorie spadá široká škála problémů, z nichž každý je velmi specifický. Z vlastní praxe vím, jak je těžké zařadit např. těžce postiženého

autistu do značně nesourodé skupiny dětí (postižené, hyperaktivní, s poruchami chování a učení, atd.). Integrace a socializace by v tomto případě, podle mého názoru, byla spíše na úkor autistických dětí.

Mužští vychovatelé se často uplatňují ve výchovných ústavech. Přesto se domnívám, že nižší sociální status, špatné platové ohodnocení a nemožnost profesního růstu muže odradí od práce ve vychovatelství.

Osudy romských dětí umístěných v DD, se nijak neliší od podobných případů z většinové společnosti. V obou případech jsou to děti zanedbané, se složitým sociálním a finančním zázemím, z problematických, nefunkčních rodin, s poruchami chování, s potížemi psychopatologického charakteru. Nelze říci, že by z romských rodin, které bývají oproti běžným českým rodinám početnější, přicházelo více sourozenců.

Umístit dítě do dětského domova je v rozporu s tradičním modelem romské rodiny jako pospolitého celku, kde se případně o děti postará někdo z příbuzenstva. Za minulého režimu docházelo k situacím, že dítě bylo z rodiny odebráno proto, že sociální pracovníci shledávali romské rodinné prostředí za nehygienické a nevyhovující. „Násilným odebráním dětí se přispělo k rozkladu romské rodiny a k narušení etických norem. Matka se postupně začala zbavovat své odpovědnosti.“ (Člověk v tísni, s. 158) Nyní jsou dětské domovy vnímány jako zaopatřovací ústavy. (Člověk v tísni)

Umístěním dětí do dětského domova si rodiče usnadňují nelehkou sociální situaci. Bez kritického dohledu romského okolí nejsou tolik motivováni k nápravě. V zaměstnání se setkávám s případy, že se s dítětem spojí i příbuzní, o kterých dítě předtím nikdy neslyšelo. Rodiče leckdy děti vůbec nenavštěvují, ačkoli jim při telefonickém rozhovoru slíbí návštěvu. Romské (i ne-romské děti) mohou trávit prázdniny doma, někdy však romská rodina žádá o dřívější ukončení pobytu dítěte. Je velmi smutné vysvětlovat dítěti, že si rodiče nepřejí, aby je kontaktovalo. *Jistý romský rodič k sociální pracovníci: „Děti máme doma dost, ať už nevolají, budí nám mimino...“*

4 Sociální skupiny

Sdružování do skupin je přirozená lidská tendence. Členem sociální skupiny se člověk stává, aby uspokojoval své psychické potřeby, aby budoval osobní a sociální identitu, aby získával informace a společně s ostatními dosahoval různých cílů. Sociální skupina obsahuje 2 a více lidí, kteří jsou ve vzájemných dlouhodobých interakcích, sdílejí společné cíle, uvědomují si sebe jako skupinu.

Sociální skupiny se dělí dle různých kritérií (Novotná 2010):

- podle *délky trvání v čase* na dlouhodobou/trvalou a krátkodobou/situační,
- podle *míry rozhodování o členství* na povinnou a dobrovolnou,
- podle *prostupnosti* na uzavřenou a otevřenou,
- podle *míry formálnosti* na neformální a formálnější,
- podle *velikosti* na malou a velkou, event. i střední,
- podle *významu* na primární a sekundární,
- podle *identifikace a členství* na in-group, out-group a referenční.

Je vhodné posuzovat skupiny z pohledu konkrétního člena, protože tatáž sociální skupina může být jiným příslušníkem vnímána různě.

Efektivní práce se sociální skupinou, zejména pokud jde o její přeměnu, reformaci, vyžaduje důkladnou analýzu. Svědectví nebo výpověď poskytují informace o jednání a mínění skupiny. Jejich rozbořením lze získat představu o postojích, hodnotách a vzorcích chování. Specifickými metodami skupinové analýzy jsou skupinová diskuse a rozhovor, Balesova analýza na základě pozorování a sociometrický dotazník.

Pro výchovnou práci v dětském domově je znalost skupin užitečná. Kolektiv dětského domova představuje větší, spíše dlouhodobou, povinnou, relativně uzavřenou, sekundární skupinu, která se dále diferencuje na výchovné podskupiny a rodinné buňky.

Poznání skupinové sounáležitosti (potřeby, zájmy, postoje, normy, hodnoty), skupinové struktury (vymezení rolí, pozic, důvěra, skupinová efektivita) a skupinové dynamiky (začleňování, vylučování členů, sociální vedení) může vnímavému

pedagogickému pracovníkovi pomoci – s kým komunikovat a jaké prostředky využít, aby se skupina se záměrem ztotožnila, na jaké zájmy, potřeby, hodnoty se orientovat...

Dětský kolektiv DD má přirozeně své hvězdy i outsidersy, oblíbené a vlivné. Vhodnou spoluprací vychovatele a leadera skupiny či šedé eminence je možné snadněji pobízet celou skupinu k určitému výkonu či aktivitě, pracovat s ní (výkony členů skupiny se často zvyšují v přítomnosti ostatních), přimět ji k poslušnosti. Zároveň lze využít informačního i normativního vlivu skupiny. Začleňování nově příchozích romských i ne-romských dětí probíhá samozřejmě, bez výraznějších problémů.

Skupina ovlivňuje chování svých členů i negativně. Pod vedením hvězdy se mohou rozhodnout např. k útěku, ke kouření, k vandalismu aj. i děti, které by za jiných okolností o něčem podobném vůbec neuvažovaly. Ve vztahu k personálu DD jsou si dobře vědomy své početní převahy. Mohou se vymezit vůči konkrétnímu vychovateli a hromadně mu vyjadřovat neúctu, neposlušnost, dokonce ho mohou soustavnou vzdorovitostí, zastrašováním a svým chováním donutit k odchodu ze zaměstnání.

5 Výzkumné šetření v DD Přestavlky

5.1 Popis výzkumu

Výzkum na téma *Vliv romství na postavení v kolektivu dětského domova* probíhal v období od září 2010 do února 2011 v dětském domově (DD) v Přestavlkách (Středočeský kraj). Pro řešení dané problematiky byla použita metoda dotazníku a sociometrický dotazník.

Domnívám se, že vypovídací hodnota dotazníku (viz příloha č. 1) může být negativně ovlivněna minimálně dvěma faktory.

1. Děti se svého úkolu nemusely zhostit odpovědně, a priori odmítají jakékoli písemné vyjádření svých názorů. J. Ž. (11 let): „*Nechci nic vyplňovat, je to proti cikánům.*“
2. Nevím s určitostí, zda ostatní kolegové pomohli dětem porozumět otázkám dotazníku tak, jako jsem to učinila ve své skupině.

Odpovědi sociometrického dotazníku (viz příloha č. 3) oproti tomu považuji za nezkrácené. Rozhovor jsem vedla důvěrně vždy s jedním dítětem o samotě. Mohlo být ve svých odpovědích otevřené, nebylo ovlivněno převažujícím názorem skupiny, strachem nebo soucitem. Pro zachování anonymity figurují děti pod fiktivními jmény.

Sekundárním zdrojem informací byla analýza osobních spisů respondentů. Neméně cenné údaje jsem získala každodenním pozorováním a běžným rozhovorem s dětmi, neboť v dětském domově pracuji jako vychovatelka.

5.1.1 Dětský domov Přestavlky

Oficiální název zařízení zní Základní škola, Dětský domov, Přípravný stupeň základní školy speciální a Školní jídelna, Přestavlky 1. Výchovně vzdělávací program se zaměřuje zejména na:

- výchovu ke zdravému životnímu stylu, k partnerství a rodičovství,
- komunikační dovednosti – schopnost komunikovat, naslouchat, rozvoj slovní zásoby,

- zvyšování sociálních kompetencí – uplatnit se ve skupině, schopnost i ochota pomoci,
- osobnostní rozvoj – ovládání negativních citových reakcí, vypořádání se se stresem, překonávání náročných životních situací,
- formování životních postojů – vytváření základů právního vědomí, úcta k hodnotám, tolerance, porozumění.

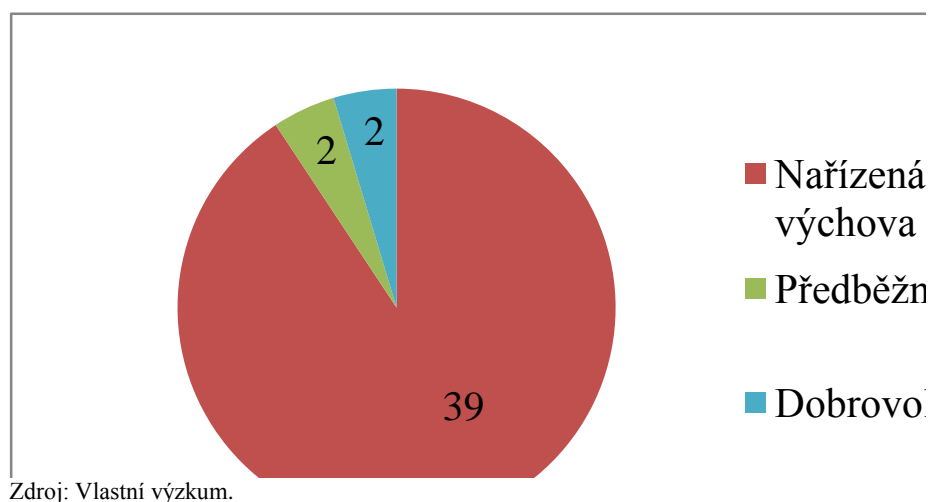
Děti jsou rozděleny do maximálně osmičlenných výchovných skupin, které se dále event. člení na rodinné podskupiny. V DD mají pravidelný režim, který sestává z naplánovaných činností. Všední dny částečně vyplňuje škola a úkoly vyplývající ze školní docházky. Po návratu ze školy následuje pracovní výchova, sportovní aktivity nebo pracovní činnosti. Dle programu vychovatelů a zejména o víkendech mohou děti navštěvovat různé kroužky (výtvarný, turistický, řemeslný, sportovní, chovatelský, dramatický, péče o koně, aj.). Při pravidelných každotýdenních skupinových schůzkách se řeší chování dětí a probíhá diskuze na téma dané školním metodikem prevence.

DD intenzivně spolupracuje s dětskou psycholožkou, s Diagnostickým ústavem v Dobřichovicích, praktickou lékařkou pro děti a dorost, příslušnými odbory péče o dítě, s policií ČR. Volnočasové aktivity pomáhají organizovat nadace, sdružení (např. Farma v Březí, Úsměvy, Výchovný ústav Sedlec – Prčice) a křesťanské spolky atd.

V zařízení je aktuálně umístěno 47 dětí (21 dívek a 26 chlapců). Za Roma se považuje 33 dětí (16 dívek, 17 chlapců), tedy bezmála tři čtvrtiny (70 %). Téměř všechny děti mají soudně nařízenou ústavní výchovu. Jedná se nejen o jednotlivce, ale i o celé rodinné skupiny ve věku od 3 do 18 let, u sourozenců i pod hranici 3 let. Dobrovolně v domově zůstává 1 dívka starší 18 let, která chce před návratem do rodinného prostředí nejprve dokončit odborné učiliště.

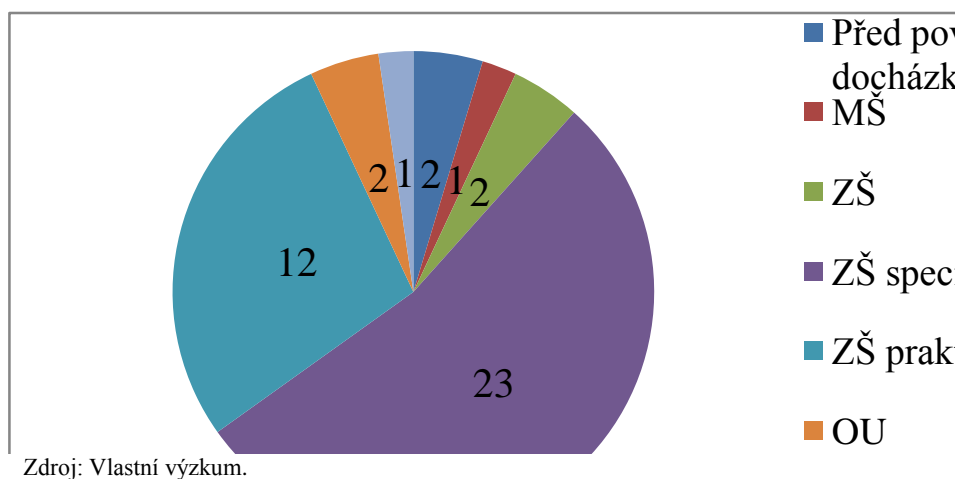
Do domova přicházejí z diagnostického ústavu, kde jsou přibližně 2 měsíce sledovány po stránce fyzické i psychické. Děti pocházejí většinou ze zanedbaných a sociálně slabých rodin, z neuspokojivého výchovného prostředí.

Obrázek 3: Důvody umístění dětí v DD Přestavlký

Téměř u všech dětí je diagnostikováno lehké až těžké mentální postižení. Navštěvují buď speciální, nebo praktickou ZŠ (23, resp. 12 dětí). U většiny z nich se projevuje patologicko-psychologické chování (záškoláctví, krádeže, neuznávání autorit, sebepoškozování, apod.). Tři děti jsou autisté a vyžadují individuální přístup a specifické zacházení.

Obrázek 4: Vzdělávání dětí v DD Přestavlký

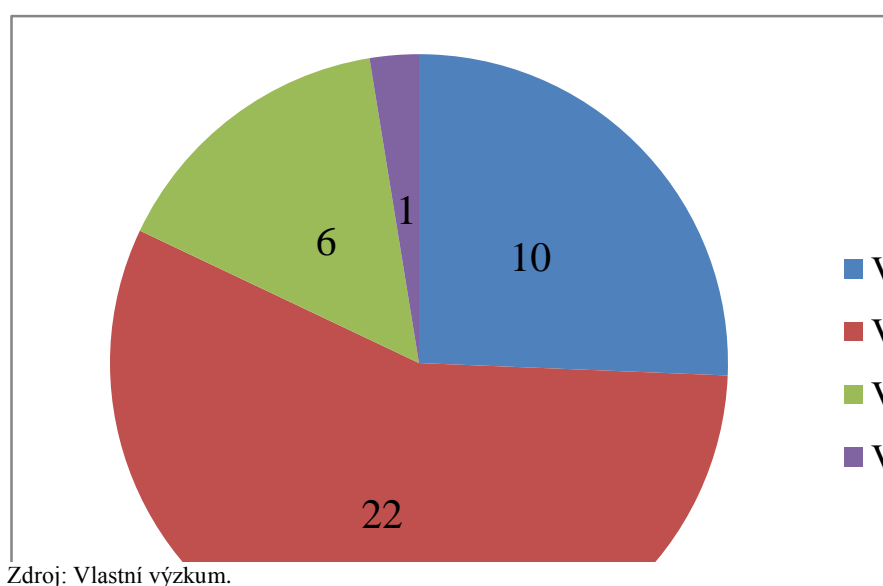

K ukončení pobytu dochází na základě soudního rozhodnutí na žádost rodičů o zrušení ústavní výchovy nebo po ukončení vzdělávání v odborném učilišti. Kvůli častým a závažným výchovným problémům může být dítě po rozhodnutí příslušného diagnostického ústavu přerazeno do výchovného ústavu.

Během mé praxe v domově se podařilo zrušit ústavní výchovu na žádost rodiny (prarodičů) u dvou rodinných skupin, několik dětí bylo vyšetřeno v diagnostickém ústavu a následně přerazeno do výchovného ústavu. Jedna dívka odešla v 18 letech bez dokončeného odborného učiliště.

Výzkumu se aktivně zúčastnilo 39⁵ dětí (17 dívek a 22 chlapců) ve věku 8 až 19 let, více než polovina dětí (22) spadá do věkové kategorie 11–15 let.

Obrázek 5: Věkové kategorie respondentů

5.1.2 Výzkumné cíle

Cílem šetření je zjistit, zda příslušnost k romskému etniku ovlivňuje postavení v kolektivu dětí dětského domova, popř. jakým způsobem.

Stanovila jsem si následující výzkumné otázky:

- Jaké je postavení romských dětí v dětských kolektivech?
- Zvažují děti při hodnocení druhých etnickou příslušnost?
- Tvoří romské a ne-romské děti uzavřené podskupiny?

S tím ovšem souvisí otázka romství jako takového. Hlásí se děti k romskému etniku? Vnímají ho pozitivně či negativně? Co vlastně pro ně znamená být Rom?

⁵ Z celkového počtu 47 dětí bylo v době výzkumu přítomno 43 dětí, dvě autistické děti nespolupracují a další dvě vůbec nemluví.

Výsledky šetření shrnuji do dvou větších celků:

1. Romství a postavení romských dětí v kolektivu.
2. Vzájemné vztahy romských a ne-romských dětí.

5.2 Romské děti v DD

Romské děti v DD si uvědomují svou příslušnost k menšinovému etniku. V kolektivu DD se k němu otevřeně hlásí a jsou pyšné na své romství. K romskému etniku se v dotazníkovém šetření přihlásilo 30 dětí, tj. 77 %, z toho 14 dívek.

Svoji hrdost na romský původ demonstrují především před jinými Romy. Dokonce se řečmi vyvyšují nad své ne-romské kamarády, často zmiňují svou větší fyzickou sílu a hrozí násilím. Před sourozenci dávají jednoznačně najevo kladný postoj k romské příslušnosti. Jednotlivě a v soukromí rozhovoru „face-to-face“ už ale připouštějí své pochyby. Z rozhovorů ve skupině jasně vyplývá, že dobrovolně by si romské etnikum nevybraly. Leckdy se stydí za chování a projevy romské minority ve společnosti, plně jsou si vědomy nechvalné pověsti romského etnika jako celku.

Romský jazyk nemá pro ně žádnou zvláštní důležitost, za svůj jazyk považují češtinu. Česky mluví většinou bez přízvuku. Romštinu ale ovládají a dokážou ji sociálně citlivě využívat tak, aby dosáhli svých cílů. Romsky nadávají (i vychovatelům) a romštinu používají také v případech, kdy se domlouvají na něčem nedovoleném, zakázaném.

Na nejvyšším místě žebříčku hodnot stojí velká a funkční rodina. Respektují tradiční patriarchální rozdělení rolí v rodině. Úctě se těší starší sourozenci – chlapci. Žádné z dětí by za viníka své situace nikdy neoznačilo rodiče, jsou vedeni k úctě k rodičům. Ani v případě, že kontakt s rodinou upadá, nepřipisují vinu rodičům, ale policii, sociálním pracovníkům. Uvědomují si, že žít ve velké rodině má svá úskalí. Někdy dobrovolně zůstávají v domově, aby dokončili střední školu. Vědí, že doma by se, hlavně dívky, musely starat o rodinu a školu by zanedbávaly. Nesetkala jsem se s případem, kdy by rodiče protestovali proti takovému rozhodnutí. Některé situace se mohou jevit bizarně, ale v romské rodině jsou normální: „*Nás bylo doma moc, tak si od mámy dvě děti vzala teta.*“

Děti, které by **nechtěly** patřit do jiného etnika (44 %), argumentují následovně:

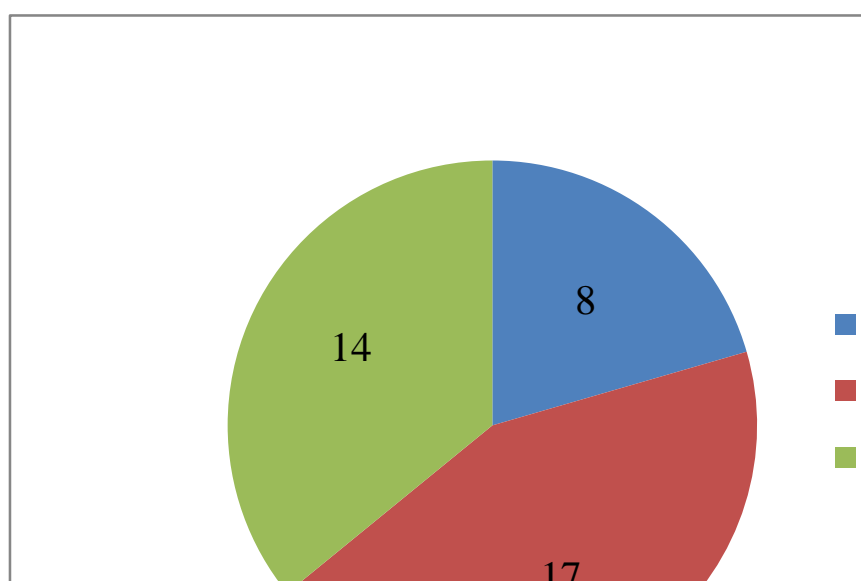
- „jsem rom/ka“, „chci žít mezi Rómama“, „nechtěla bych, protože tady mám rodinu a kamarády“, „se mi bílý nelíbí“, „chci být taková, jaká jsem“, „nechci být bílejší“ (romské děti);
- „mito vyhovuje“, „by se to ke mně nehodilo“ (ne-romské děti).

Děti, které by naopak **chtěly** patřit do jiného etnika (21 %), jako nejčastější důvody uvedly:

- „nevím“, „jsou moji kamarádi“, „protože je to lepší“ (romské děti);
- „protože se mi to líbí“, „je to v DD lepší“ (velí snad v DD Romové?), (ne-romské děti).

Z výsledků vyplývá, že s věkem či pohlavím jejich rozhodnutí řadit se nebo neřadit k jinému etniku nesouvisí.

Obrázek 6: Chtěl(a) bys patřit do jiného etnika?

Zdroj: Vlastní výzkum.

Informace získané dotazníkovým šetřením (viz příloha č. 2) neukázaly jednoznačně, jaké postavení v dětském kolektivu zaujímají romské děti a ne-romské děti. Děti si bez ohledu na etnickou příslušnost ve více než polovině případů (62 %) **nepřejí** být šéfem skupiny svých kamarádů, konkrétně se jedná o tři pětiny romských dětí (9 dívek a 9 chlapců) a dvě třetiny ne-romských dětí (3 dívky a 6 chlapců). Naopak

ovládat skupinu by chtělo 15 dětí. Ve skupině ne-romských dívek se neobjevil ani jeden případ, ne-romští chlapci 3, tj. polovina. 5 romských slečen a 7 mladíků by si troufalo vést skupinu kamarádů. Nikdo se však nepřiznal k tomu, že by již dominantní roli ve skupině měl. Vypozorovala jsem, že děti vůdcovství považují za negativní vlastnost, a proto mohly odpovídat bez ohledu na pravdivost.

Obecně si děti spíše přejí někam patřit, nebýt samy. **K nějaké „partě“** se hlásí čtyři pětiny dětí. **Za samotáře** se pokládají tři romské dívky, tři romští chlapci, jedna ne-romská dívka a tři ne-romští chlapci. 35 dětí uvádí, že by se rády **přátelily se všemi v DD**. V téměř devadesáti procentech případů tedy vítězí touha zapadnout, pocit, že je má někdo rád.

*Tabulka 1: Postavení dětí v kolektivu DD
(v absolutních číslech a v procentech)*

5.	Chtěl bys patřit do jiného etnika?	Ano		Ne		Nevím	
		8	20 %	17	44 %	14	36 %
7.	Chtěl bys být šéfem skupiny tvých kamarádů?	Ano		Ne		Ano, už jsem	
		15	38 %	24	62 %	0	0%
9.	Jsi spíše samotář nebo patříš do party?	Jsem samotář		Patřím do party			
		8	21 %	31	79 %		
11.	Chtěl bys být kamarádem pro všechny děti v DD?	Ano		Ne			
		35	90 %	4	10 %		

Zdroj: Vlastní výzkum.

Přesnější údaje poskytl až sociometrický dotazník (viz příloha č. 4). Z něj lze bez nejmenších pochyb vyčíst, že mezi chlapci se výrazně projevuje čtrnáctiletý Ne-rom Pavel, patří zároveň mezi největší oblíbence DD i neoblíbence. Z děvčat vyčnívá šestnáctiletá romská dívka Jana, jednoznačně se řadí k nejoblíbenějším, a to pro veškeré osazenstvo domova, dokonce je takto vnímána i vychovateli. Oba zmiňovaní jsou autoritou v rámci DD i ve svých skupinách. Trojici favoritů uzavírá třináctiletý romský chlapec Josef.

Při bližším pohledu na odpovědi romských dětí se ukazuje, že svou oblibu se zachovává výše uvedená Jana, Pavel i Josef. Negativně se romské děti vymezují výhradně vůči Ne-romům (jedenáctiletý chlapec Petr, čtrnáctiletý chlapec Pavel a patnáctiletá dívka Eva).

U ne-romského kolektivu se opět nejvíce prosadila oblíbená Romka Jana. Dále je pozitivně vnímán Rom David, znovu Ne-rom Pavel a devítiletý Rom Marek. Na opačném pólu stojí shodně osmnáctiletá Romka Lucie, opět Pavel, šestnáctiletý Rom Emil.

Soustředíme-li se na volby dětí podle pohlaví, zjištění jsou následující: pro chlapce je největší hvězdou Josef, dále následuje Pavel, ale jeho pozice je ambivalentní (získal bezmála tolik kladných jako záporných hlasů). Trio nejoblíbenějších doplňuje Jana. Dívky si vybraly Janu, Ladu (Romka, 13 let) a Helenu (Romka, 16 let). Mezi neoblíbence patří stále ti samí: Pavel, Lucie, Petr.

Z obou dotazníků lze vyvodit několik závěrů. Bez ohledu na etnikum si děti z dětského domova přejí být součástí nějakého kolektivu, skupiny přátel. Většinou se ostatních dětí nestraní. Oblíbencem může být kdokoli, negativně bývají vnímáni spíše příslušníci opačného etnika. Všeobecné přirozené autoritě se těší romská dívka a ne-romský chlapec. Společným rysem obou je záliba v hudbě a tanci, ve veřejném vystupování. Dívka je idolem krásy – nepsanou Miss DD, je otevřená, hodná, spolehlivá, starostlivá. Oproti tomu chlapec je spíše sobecký a prospěchářský.

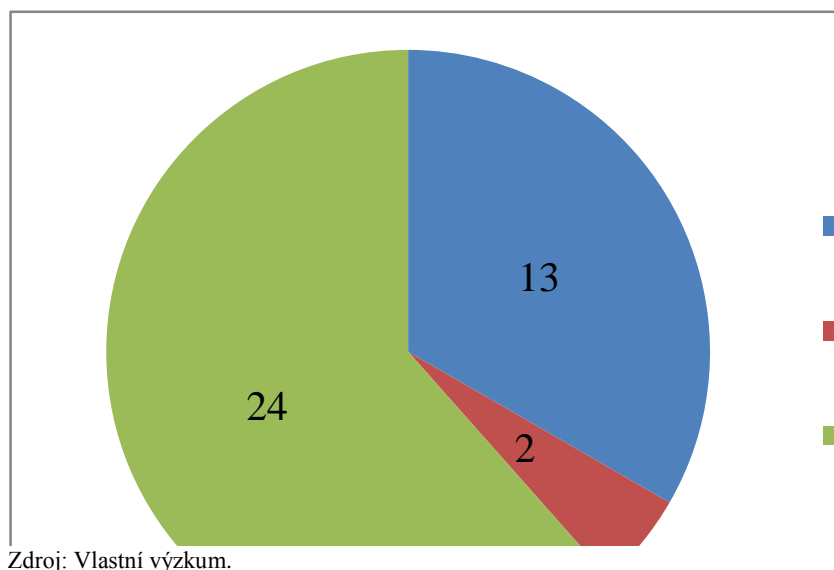
Děti si uvědomují svou etnicitu. Národnostní příslušnost by spíše neměly, ale mají k ní ambivalentní vztah. Vzájemně se však neliší rodinnými poměry, zázemím, kulturními podmínkami, samy se diferencují podle barvy pleti, ale nikterak silně. Důležitější jsou pro ně jiné charakteristiky.

5.3 Romové vs. „gádžové“?

Jaký je vzájemný vztah romských a ne-romských dětí? Zvažují při výběru a hodnocení přátel příslušnost k určitému etniku? Tvoří romské a ne-romské děti uzavřené podskupiny? Odpovědi se pokusím nalézt v provedeném výzkumu.

Děti nejčastěji prohlašují, že jim při **výběru přátel** nezáleží na etniku, což potvrzují i závěry sociometrie. Není to tedy pouze snaha odpovídat tak, jak se sluší. 24 dětí (62 %) si přátele nevolí podle barvy pleti. 12 romských dětí hledá přátele mezi Romy. V opačném etniku si kamaráda vybírá 1 ne-romský a 1 romský chlapec. Jeden ne-romský respondent upřednostňuje ne-romské přátele.

Obrázek 7: Hledáš si kamaráda podle etnika?

Za nejlepšího kamaráda považuje 32 dětí Roma. Při převažujícím počtu romských respondentů to není překvapující zjištění. Pět ne-romských dětí (4 chlapci a 1 dívka) má nejlepšího kamaráda mezi Romy, čtyři romské děti (2 dívky a 2 chlapci) mezi Ne-romy. Zbývající tři ne-romské děti se nejvíce přátelí s Ne-romy.

Romské ani ne-romské **skupiny** v DD nebývají zcela **uzavřené**. 27 dětí (69 %) patří ke smíšené skupině. Zbývajících 12 dětí (11 Romů a 1 ne-romský chlapec, který se pokládá za samotáře) uvádí, že v jejich „partě“ není nikdo opačného etnika.

Během sociometrického šetření jsem vypožadovala, že většina dětí odpověď na otázku *Koho bys s sebou vzal(a) na pustý ostrov?* hledala nejprve v řadách svých sourozenců, a to i v případě, že jejich vztahy nejsou ideální. Někteří chlapci uvažovali ryze prakticky a vybrali si i případnou budoucí ženu. Obecně děti velmi dobře rozpoznaly významový rozdíl mezi uvedenou otázkou a otázkou *S kým bys chtěl(a) jet na výlet?*. V tomto případě volily spíše nejlepší kamarády, oblíbené autority, zábavné společníky...

Skoro devět desetin respondentů (35) se v domově **nebojí** nikoho opačného etnika. Pouze jeden patnáctiletý romský chlapec má strach z některého Ne-roma, ale zároveň uvádí, že mu v DD není ubližováno. Dva ne-romští chlapci (8 a 14 let) a jedna dívka (19 let) se obávají romských dětí a také přiznávají, že jim v DD někdo **ubližuje**.

S pocitem, že je někdo v domově trápí, se svěřila ještě jedna romská dívka (14) a tři chlapci (9, 10, 11 let). Zbylých 32 dětí (82 %) se osobně nesetkává v domově s projevy násilí.

Výsledky obou těchto otázek jsem přijala s rozporuplnými pocity. Mohou mít nižší výpovědní hodnotu. Dotazníky jsem totiž rozdala do skupin a nevím, zda je děti vyplňovaly skupinově nebo individuálně. Lze tedy předpokládat, že někdo odpověděl jinak ze studu či strachu. I přesto mě velmi překvapilo, že tolik dětí přiznalo, že jim v dětském domově někdo ubližuje. Nemyslím, si, že jde o šikanu, čímž ani neříkám, že v našem dětském domově nezaznamenáváme známky šikany, ale snažíme se je odbourat už v zárodku.

*Tabulka 2: Vzájemné vztahy romských a ne-romských dětí v DD
(v absolutních číslech a v procentech)*

4.	Hledáš si kamaráda mezi:	Rom		Ne-rom		Na etniku mi nezáleží	
		13	33 %	2	5 %		
10.	Tvůj nejlepší kamarád je:	Rom		Ne-rom			
		32	82 %	7	18 %		
8.	8. Je ve skupině tvých kamarádů i někdo opačného etnika?	Ano		Ne			
		27	69 %	12	31 %		
6.	Bojíš se tady někoho opačného etnika?	Ano		Ne			
		4	10 %	35	90 %		
12.	Ubližuje ti tady někdo?	Ano		Ne			
		7	18 %	32	82 %		

Zdroj: Vlastní výzkum.

Při bližším zkoumání vyplynula z dotazníku zajímavá zjištění, např.:

- Romský chlapec, který se bojí někoho opačného etnika, má za nejlepšího kamaráda Ne-roma.
- Dvě ne-romské děti (dívče a chlapec), jež se obávají někoho romské příslušnosti, se nejvíce přátelí s Romy.
- Ne-romský samotář čelí potížím ze strany romského dítěte či dětí, ale i přes možné nepříjemné zkušenosti uvádí, že při výběru přátel nehledí na etnikum.
- S pocitem, že je jim ubližováno, se svěřily nejen mladší děti (8–11), ale i devatenáctiletá dívka.

- Romské děti, které běžně respektují patriarchální rozdělení rolí, uznávají za autoritu dívku.
- Ačkoli se řečmi romské děti někdy povyšují nad „bílé“, jejich oblíbencem i hrozbou je ne-romský chlapec.
- Dvě romské děti, kterým někdo ubližuje, by raději patřily k jinému etniku.
- Ne-romská dívka, která by raději změnila svou příslušnost, protože „*je to v DD lepší*“ nemá strach z někoho opačného etnika ani ji nikdo neubližuje. Hledá si přátele mezi Romy a její nejlepší kamarád je romského původu.
- Až na jedinou výjimku všichni, kdo jsou spokojeni se svou etnicitou, mají za nejlepšího přítele osobu stejné národnosti.
- Mezi dětmi, jež by rády změnilly svou etnickou příslušnost, jsou pouze dvě (ne-romské dívky), které mají nejlepšího přítele opačného etnika.

Romské a ne-romské děti v kolektivu DD se obvykle dobře snášejí. Příslušníci některého etnika skupinu výrazně neovládají, nevyvyšují se nad ostatní. Skupiny jsou často smíšené, věkově různorodé. Pro hodnocení a výběr přátel nehraje národnostní příslušnost valnou roli.

Z pozorování, které není omezeno jen na dobu přípravy bakalářské práce, si troufám říci, že děti mají přátele mezi všemi dětmi. Složení dětí v „partě“ se samozřejmě mění podle různých okolností.

5.4 Závěry výzkumného šetření

Výsledky výzkumu na téma *Vliv romství na postavení v kolektivu dětského domova* lze shrnout do dvou celků:

1. Romství a postavení dětí v kolektivu DD.
2. Vzájemné vztahy romských a ne-romských dětí.

Dotazník (viz příloha č. 1) a sociometrický dotazník (viz příloha č. 3) zjišťoval názory 39 dětí (z toho 17 dívek) ve věku 8-19 let z dětského domova Přestavky.

Romské děti mají v DD výraznější převahu – k romskému etniku se přihlásilo 30 dětí, což představuje 77 %. Tak vysoké číslo bylo pro mne samotnou překvapením, neboť bych za Romy označila pouze 26 dětí. Etnická příslušnost mě v jistém smyslu

limituje – nevnímám některé společné rysy nebo naopak rozdíly. Všimla jsem si totiž při práci, že romské děti umějí snadno rozpoznat příslušníky jiných romských podskupin. My a oni nemusí vždy nutně znamenat Romové a Ne-romové.

S odpovědí na otázku po etnické příslušnosti dětí neváhaly, ale otázka *Chtěl bys patřit do jiného etnika?* jednoznačně nevyzněla. Jedna třetina dětí odpověděla *nevím*. Necelá polovina by nechtěla patřit k jinému etniku a jedna pětina naopak chtěla. Většinou však neuměly svůj názor odůvodnit a argumentovaly poněkud vágně: „*líbí/nelíbí se mi to*“, „*jsem Rom(ka)*“, „*je to lepší*“.

Romské děti si uvědomují etnickou odlišnost. Zároveň si i připouštějí, že vyrůstat v romském prostředí a uspět v majoritní společnosti, není jednoduché. Své romství nepopírají, ale jistým způsobem je svazuje i zavazuje. Omezuje v možnostech a zavazuje k respektu k rodině. Někteří z nich, zejména ti, kteří mají dobrý školní prospěch, se snaží vymanit z vlivu rodiny a alespoň dokončit střední školu. Získat základy pro obstojnou profesní dráhu. V dětském domově je na nich znát odhodlání, přejímají některé hodnoty majoritní společnosti (vzdělání jako deviza budoucího úspěchu), oblékají se moderně jako jejich ne-romští vrstevníci... Ne vždy jejich pevný úmysl zvítězí nad rodinnými tradicemi: „*Teto, vy byste mě nepoznala. Barevný šaty, volánový sukně.*“ Převládá ve mně přesvědčení, že je romská příslušnost, rodina, normy a zásady dostihnou a pohltnou.

Romské a ne-romské děti v DD rozhodně nepředstavují dva znesvářené, neproniknutelné tábory. Skupiny přátel jsou často smíšené, ať už etnicky, věkově či podle pohlaví. Při výběru přátel dětem na etniku nezáleží (62 %). Nicméně je vhodné dodat, že přes osobní rozdíly k sobě romští sourozenci tíhnou a vždy patří ke stejné „partě“. V DD přirozeně vznikají skupiny „kamarádské“ nikoli „etnické“ – na základě sympatií, osobnostních vlastností, společných zájmů, koníčků...

Mezi dětmi však podle výzkumu nepanují jen ryze srdečné vztahy. Sedm dětí přiznalo, že jim v domově někdo ubližuje, a čtyři mají strach z někoho opačného etnika. Nelze však jednoznačně říct, že jejich špatné vztahy souvisejí s příslušností k určitému etniku. Pro mě osobně to je zjištění každopádně alarmující, protože personál domova vyvíjí nemalé snahy, aby k podobným věcem nedocházelo.

5.5 Postřehy z DD ve srovnání s teoretickými poznatky

Kolektiv dětského domova Přestavky představuje jen velmi malou část z celkového počtu dětí umístěných v podobných zařízeních. Zrovna tak romské děti, které zde pobývají, zastupují jen nepatrný vzorek romské populace v ČR. Poznatky získané výzkumným šetřením si nedovoluji generalizovat, uvědomuji si jejich omezenou platnost. Přesto ze srovnání s obecnými tezemi a statistikami vyplynulo několik společných znaků.

Analýzou osobních spisů svěřenců domova bylo zjištěno, že nejčastějším důvodem pro umístění v domově je nařízená ústavní výchova, což zcela koresponduje se statistikami Ústavu pro informace ve vzdělávání. Nejčastěji se jedná o děti plnící povinnou školní docházku. Někteří pedagogičtí pracovníci přiznávají, že obtížně hledají cestu k nově příchozím dětem vyššího věku, mnohdy navíc s poruchami chování. Není snadné s nimi pracovat, mají už vžitá určitá normy a hodnoty, nerespektují dospělé authority.

Dětský domov se potýká s obdobnými potížemi, které zmiňuje publikace M. Vocílky (1998). Za hlavní náplň činnosti považuje péči o děti a výchovně vzdělávací působení zaměřené na osobnostní rozvoj dětí, formování životních postojů, zvyšování jejich sociálních kompetencí, komunikačních dovedností, řemeslné zručnosti, potlačení negativních projevů chování a psychopatologických jevů. Bohužel je nutné překonávat nemalé administrativní překážky.

Romské děti v domově převažují, ale nedominují. S ne-romskými dětmi umístěnými v dětském domově toho mají více společného než rozdílného. Sdílejí velmi podobný osud – jsou soudně odebrány rodičům, kteří uspokojivě neplní své výchovné povinnosti. Často jsou zanedbané, někdy dokonce zneužívané, ze znevýhodněného sociálního prostředí. Nadávají, mají problémy s chováním, se školou, s uznáváním autorit. Odlišují se barvou pleti. Samy člení dětský kolektiv a zaměstnance DD na černé a bílé. Mluví o sobě jako o „cigánech“, což napomáhá ke zvyšování sociální koheze. Stejně oslovení z úst člena majoritní společnosti vnímají jako nadávku.

Hrdost na své romství dávají najevo hlavně před ostatními Romy v domově. Z běžných rozhovorů a skupinových diskusí jsem získala dojem, že oficiálně (např. pro

účely sčítání lidu) se k romské národnosti přiznat nemusejí. Citlivě vnímají negativní obraz, který si romská minorita vytvořila. Romská historie je nezajímá, je to prázdný pojem, romštinu používají místo argotu. Z romské kultury si jejich pozornost zasluhuje pouze romská hudba a tanec. Všichni jsou muzikální, zpívají, hrají na flétnu, na klávesy.

Shodně s Markem Jakoubkem (2004) jsem došla k závěru, že Romem se člověk nemusí nutně narodit. Není to geneticky daná kategorie. Romové mezi sebe přijmou i členy jiného etnika, pokud k nim přilnuli, sdílí jejich způsob života. „*Teto Zubová, vy už jste naše.*“ Platí to ale pouze o dospělých, nikoli o dětech.

Na nejvyšší příčce hodnotového žebříčku všech dětí stojí v první řadě rodina. Chtějí mít velkou a funkční rodinu, kde by fungovala „klasická“ maminka s tatínkem. Své rodiče respektují a rozhodně je neviní ze své situace. Rodiče některých našich dětí žijí na hraně zákona, jsou (byli) ve výkonu trestu, nepracují a nechají se živit svými dětmi, které pro ně i kradou.

Peníze a díky nim nabytý majetek se v hodnotovém systému dětí objevuje také často. Děti si chtějí dopřát to, co jim doma bylo odepřeno. Neznají však hodnotu peněz, nemají přesnou představu, kolik mohou vydělat a co si za to mohou pořídit. Zastávají názor, že jakákoli suma je dostačující na cokoli.

Tradiční romská řemesla jsou pro děti z DD naprosto nevýznamná. Nepocházejí totiž z rodin, kde by se jakékoli řemeslo či povolání dědilo z generace na generaci. Na učilištích navštěvují obory kuchař/číšník, truhlář. Nutno ovšem podotknout, že mají limitovaný výběr. Po ukončení speciální nebo praktické ZŠ je takřka nemožné pokračovat jinde než na odborné učiliště s omezenou nabídkou učebních oborů.

Tradiční romský obraz patriarchátu platí i v domově. Děti respektují své starší kamarády, sourozence. Přes různé neshody a slovní urážky ctí mušketýrskou zásadu *Jeden za všechny, všichni za jednoho*. Pokud vychovatel vytkne něco romskému dítěti, okamžitě má problém se všemi sourozenci.

Při práci s romskými dětmi je třeba respektovat určité zásady, tak jak doporučuje např. Tatjana Šišková. Především musí být vychovatel k romským dětem čestný, upřímný a otevřený. Faleš děti snadno vycítí. Mluvit by měl jednoduše, stručně,

konkrétně. Ke komunikačnímu stylu dětí neodmyslitelně patří i dotyky a fyzická blízkost. Může být přísný a kritický, ale pokud kárá romské dítě, neměl by to činit ponižujícím způsobem, veřejně před celým kolektivem. Ne-romské dítě je obvykle více nakloněno domluvě, snáze přijímá kritiku, zatímco to romské výtku chápe příliš osobně, malichernost se potom může nebezpečně vyhrotit, i oblíbený a respektovaný vychovatel se rázem mění v „*bílou hubu*“.

Co se týče výchovy a vzdělávání, děti v DD bez rozdílu pocházejí z rodin, ve kterých nebyla péče o děti a jejich výchova prioritní. Rodiče si vůbec nepřipouštějí nějaké selhání. Jejich pojetí výchovy se ale značně odlišuje od představy, kterou má o správné výchově majoritní společnost.

Nemohu se zcela ztotožnit s názorem, že romské děti se běžně opoždějí ve vývoji, v řeči. Děti z majoritní společnosti, jimž chybí solidní rodinné zázemí a jsou zanedbané, také mají tyto problémy.

Motivací k dokončení povinné školní docházky je pro ně pouze vidina toho, že pak půjdou na „učňák“. Není tomu ale ani tak proto, že by toužili po odborném vzdělání. Učiliště pro ně znamená první krok k jistému osamostatnění. Jen velmi malé procento získá během pobytu v DD výuční list. Další osobní metou je pak dosažení plnoletosti, kdy domov opouštějí definitivně. Pochybuji, že potom pokračují ve studiu. Zkušenosti spíše říkají, že přes veškeré výchovné úsilí přijmou stejný či podobný způsob života jako rodiče a dostávají se tak do bludného kruhu nezaměstnanosti, delikvence a zanedbávání vlastní rodiny.

6 Závěr

Romská etnická skupina je charakteristická svým jazykem, kulturou, historií a kočovným způsobem života. Tradiční hodnoty jako rodina, pospolitost, úcta k životu a předkům stále zaujímají přední místa hodnotového žebříčku. Moderní společnost, státní zásahy a další vlivy přispěly k rozpadu tradiční romské společnosti, což s sebou nese řadu negativních projevů, které jsou v naprostém rozporu s tradicemi. Jedním z nich je i umístování dětí do dětských domovů.

Romská rodina je početná. Děti zaujímají poměrně významné postavení, představují budoucnost rodu, sílu rodiny a moc. Romská výchova je liberální, děti mají právo vyjadřovat se k záležitostem celé rodiny, jejich názor má stejnou váhu jako mínění dospělého. Kritické hlasy namítají, že Romové lpí na dětech nikoli z pouhé lásky, ale ze ziskovosti. Od raného věku pomáhají v domácnosti, později i živit rodinu. Více dětí znamená více krků, ale i rukou.

Vzdělávání se obvykle nepřisuzuje velká důležitost. Lze říci, že škola odvádí děti od rodiny a od jejich povinností. Romské děti v české škole zažívají spíše neúspěchy, což je zdůvodňováno různě: sociálním znevýhodněním, mentálním postižením, vývojovým zpožděním, nevhodným rodinným zázemím, neúčastí na předškolním vzdělávání... Neukončená ZŠ, umístění do praktické či speciální ZŠ ovlivňuje jejich další profesní a životní směřování.

Výzkum provedený v dětském domově ve středočeských Přestavlkách se zaměřil na posouzení vlivu romství na postavení v dětském kolektivu. Šetření se zúčastnilo 39 dětí (17 dívek, 22 chlapců), tři čtvrtiny z nich se hlásí k romskému etniku. Romové s ostatními dětmi v domově vycházejí, skupiny nebývají uzavřené a etnická příslušnost neovlivňuje výběr přátel. Předpokládám, že v kolektivu dětského domova, v němž nepřevažují romské děti, by byly výsledky podobné.

Díky provedenému šetření si ve své práci nyní více všímám některých detailů a uvědomuji si, že výsledky zejména sociometrického dotazníku poskytují nezkreslený obraz skutečné situace.

Věřím, že stanovené cíle bakalářská práce se podařilo naplnit. Text poskytuje cenné informace o romské komunitě, jejích zásadách a principech. Osvětluje otázku výchovy v rodině a mimo ni. Výzkumné šetření objasnilo, jaké postavení zaujímají v kolektivu konkrétního DD romské děti a jak etnická příslušnost ovlivňuje vzájemné vztahy Romů a Ne-romů. Pro mě osobně je tato práce přínosem a věřím, že může pomoci i jiným.

7 Seznam použité literatury

Knižní publikace:

Balabánová, H.: Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění, in: Kolektiv autorů: Romové v České republice (1945–1998), Socioklub, Praha 1999.

Fraser, A.: Cikáni, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998.

Goral, L.: Romové a Evropa, in: Šišková, T. (ed.): Výchova k toleranci a proti rasismu, Portál, Praha 1998.

Hájková, M.: Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v České republice, in: Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice, Portál, Praha 2001.

Haišman, T.: Romové v Československu v letech 1945-1967, Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady, in: Kolektiv autorů: Romové v České republice (1945–1998), Socioklub, Praha 1999.

Hübschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů (Skica), in: Kolektiv autorů: Romové v České republice (1945–1998), Socioklub, Praha 1999.

Jakoubek, M.: Romové – konec (ne)jednoho mýtu, Socioklub, Praha 2004.

Miklušáková, M.: Stručné dějiny Romů v Čechách a na Slovensku, in: Fraser, A.: Cikáni, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998.

Novotná, E.: Sociologie sociálních skupin, Grada Publishing, Praha 2010.

Sekyt, V.: Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností, in: Šišková, T. (ed.): Výchova k toleranci a proti rasismu, Portál, Praha 1998.

Sekyt, V.: Romové, in: Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice, Portál, Praha 2001.

Sekyt, V.: Zamyšlení nad zvláštnostmi romských dětí vstupujících do školy, in: Šišková, T. (ed.): Výchova k toleranci a proti rasismu, Portál, Praha 1998.

Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice, Portál, Praha 2001.

Šišková, T. (ed.): Výchova k toleranci a proti rasismu, Portál, Praha 1998.

Vocilka M.: Dětské domovy v České republice, Aula, Praha 1999.

Internetové zdroje:

www.idnes.cz: Průzkum: školy segregují žáky, Rom rovná se mentálně postižený, dostupné z http://zpravy.idnes.cz/pruzkum-skoly-segreguji-zaky-rom-rovna-se-mentalne-postizeny-pb5-/studium.asp?c=A090703_170709_studium_bar (30. prosince 2011).

www.idnes.cz: Segregace a bezpráví. Rada Evropy opět kritizuje Česko kvůli Romům, dostupné z http://zpravy.idnes.cz/segregace-a-bezpravi-rada-evropy-opet-kritizuje-cesko-kvuli-romum-1cy-/domaci.asp?c=A110303_161122_studium_bar (3. března 2011).

www.romove.radio.cz, dostupné z <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18387> (2. února 2011), dostupné z <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18389> (2. února 2011).

Český statistický úřad: Národnostní složení obyvatelstva, Národnost a mateřský jazyk, dostupné z [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002F0762/\\$File/Kapitola5.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002F0762/$File/Kapitola5.pdf) (30. ledna 2011).

Člověk v tísni: Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu, dostupné z www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b02romove/08.pdf (2. února 2011)

Kajanová, A., Kubelová, V., Urban, D., Kousalová, H.: Kvalitativní sonda do současné situace dětí a mládeže romského původu v dětských domovech a dětských domovech se školou, dostupné z <http://www.socioterapie.cz/index.php?a=16> (12. ledna 2011).

Úřad vlády České republiky: Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2009, dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2009-73886/> (3. února 2011).

Ústav pro informace ve vzdělávání: Výkonové ukazatele 2009/2010, H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, dostupné z <http://www.uiv.cz/clanek/726/2031> (10. února 2011).

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v úplném znění, dostupné z <http://www.zakonycr.cz/seznamy/094-1963-sb-zakon-o-rodine.html> (10. února 2011).

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, dostupné z <http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-236.html> (10. února 2011).

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, v úplném znění, dostupné z <http://zakony-online.cz/?s149&q149=all> (10. února 2011).

Zákon č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty/zakon-o-vykonu-ustavni-vychovy> (10. února 2011).

8   Seznam obrázků a tabulek

<i>Obrázek 1: Důvody umístění dětí do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy ..</i>	<i>22</i>
<i>Obrázek 2: Děti umístěné v zařízeních ústavní a ochranné výchovy dle věku .....</i>	<i>22</i>
<i>Obrázek 3: Důvody umístění dětí v DD Přestavlky .....</i>	<i>29</i>
<i>Obrázek 4: Vzdělávání dětí v DD Přestavlky .....</i>	<i>29</i>
<i>Obrázek 5: Věkové kategorie respondentů .....</i>	<i>30</i>
<i>Obrázek 6: Chtěl(a) bys patřit do jiného etnika? .....</i>	<i>32</i>
<i>Obrázek 7: Hledáš si kamaráda podle etnika? .....</i>	<i>35</i>
 <i>Tabulka 1: Postavení dětí v kolektivu DD .....</i>	 <i>33</i>
<i>Tabulka 2: Vzájemné vztahy romských a ne-romských dětí v DD .....</i>	<i>36</i>

9 Seznam příloh

- [1] Dotazník
- [2] Výsledky dotazníkového šetření v grafické podobě
- [3] Sociometrický dotazník
- [4] Výsledky sociometrického dotazníku v grafické podobě

Dotazník

Jmenuji se Vladimíra Zubová a studuji posledním rokem Karlovu Univerzitu, obor Vychovatelství na Pedagogické fakultě.

Tento dotazník bude sloužit pouze k výzkumným účelům mé bakalářské práce a jeho vyplněním získám potřebné odpovědi na výzkumné otázky.

Respondenti byli vybráni vědeckým způsobem.

Neexistují špatné a správné odpovědi, jde pouze o získání potřebných informací.

Dotazník je zcela anonymní a poslouží pouze k výzkumným účelům mé bakalářské práce. Dotazník má 12 otázek, tudíž jeho vyplnění nezabere tolik času. Vaše odpovědi na otázky prosím kroužkovat, u některých otázek se vписuje na volné vyznačené místo. Existuje vždy jen jedna platná odpověď.

1. **Pohlaví:**
  - a. dívka
  - b. chlapec
2. **Věk:**

-----
3. **Etnikum:**
  - a. Rom
  - b. Ne-rom
4. **Hledáš si kamaráda mezi:**
  - a. Romy
  - b. Ne-romy
  - c. na etniku mi nezáleží
5. **Chtěl bys patřit do jiného etnika a proč:**
  - a. ano, protože -----
  - b. ne, protože -----
  - c. nevím
6. **Bojíš se tady někoho opačného etnika:**
  - a. ano
  - b. ne
7. **Chtěl bys být šéfem skupiny tvých kamarádů:**
  - a. ano
  - b. ano, už jsem
  - c. ne
8. **Je ve skupině tvých kamarádů i někdo opačného etnika?**
  - a. ano
  - b. ne

9. Jsi spíše samotář nebo patříš do party?

- a. ano, jsem samotář
- b. ano, patřím do party

10. Tvůj nejlepší kamarád je:

- a. Rom
- b. Ne-rom

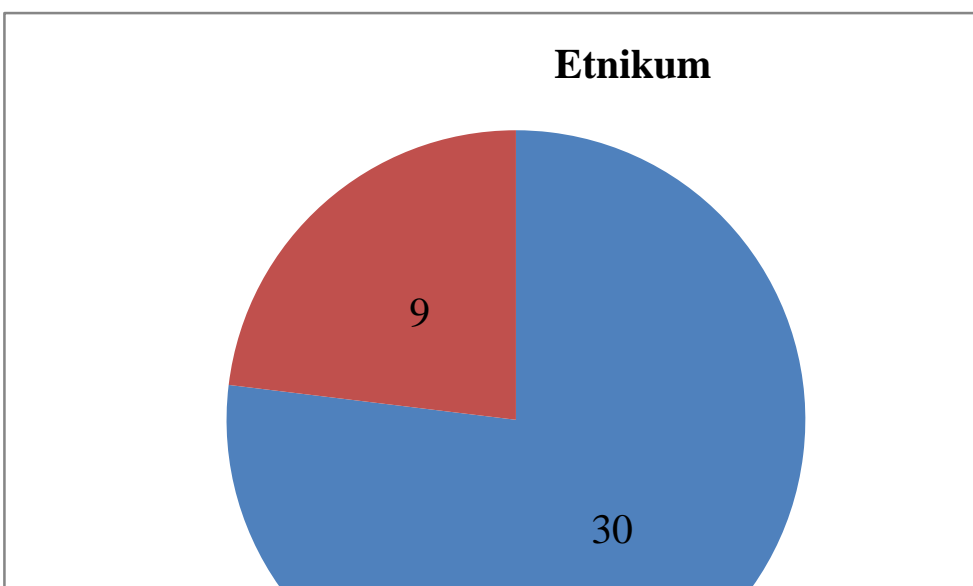
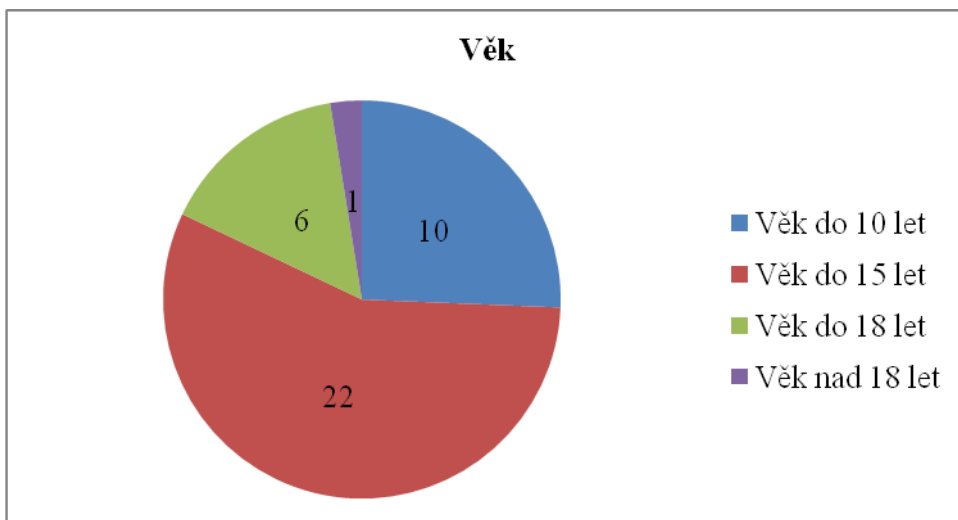
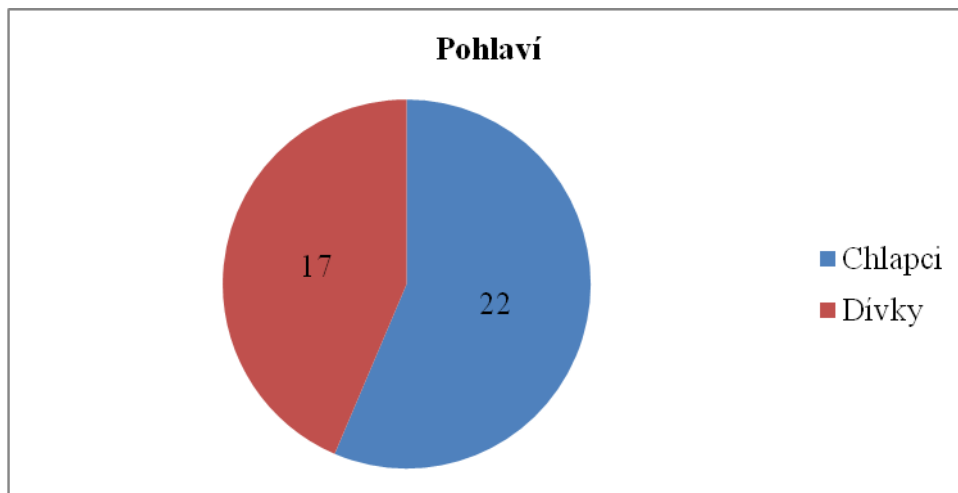
11. Chtěl bys být kamarádem pro všechny děti v DD?

- a. ano
- b. ne

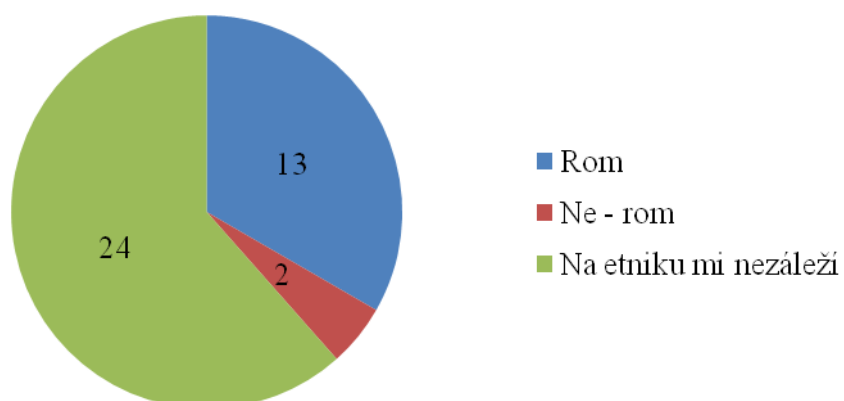
12. Ublíží ti tady někdo?

- a. ano
- b. ne

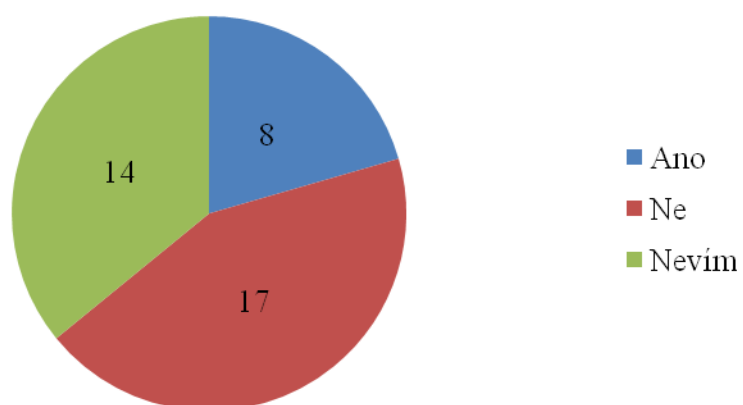
Výsledky dotazníkového šetření v grafické podobě

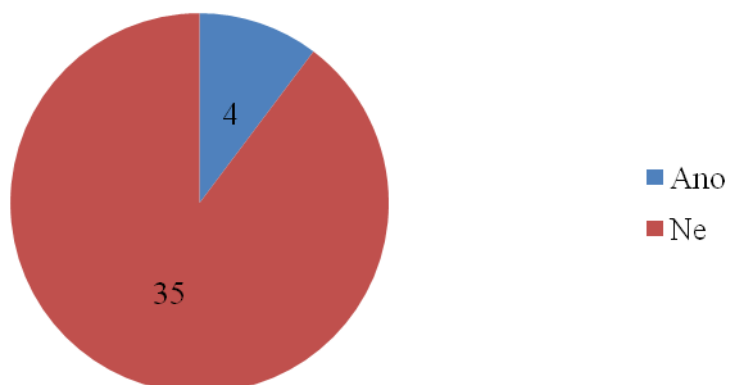
Hledáš si kamaráda mezi:

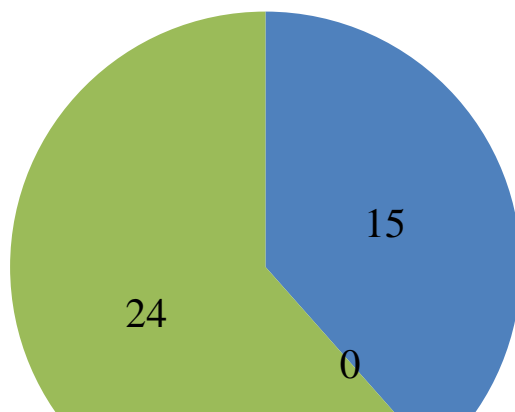
Chtěl/a bys patřit do jiného etnika?

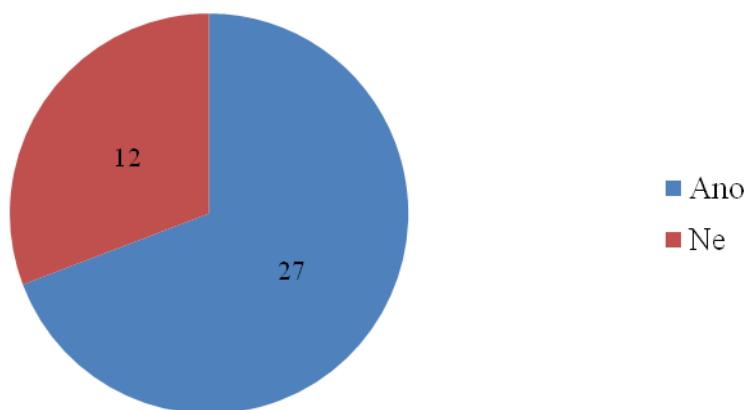
Bojíš se tady někoho opačného etnika?

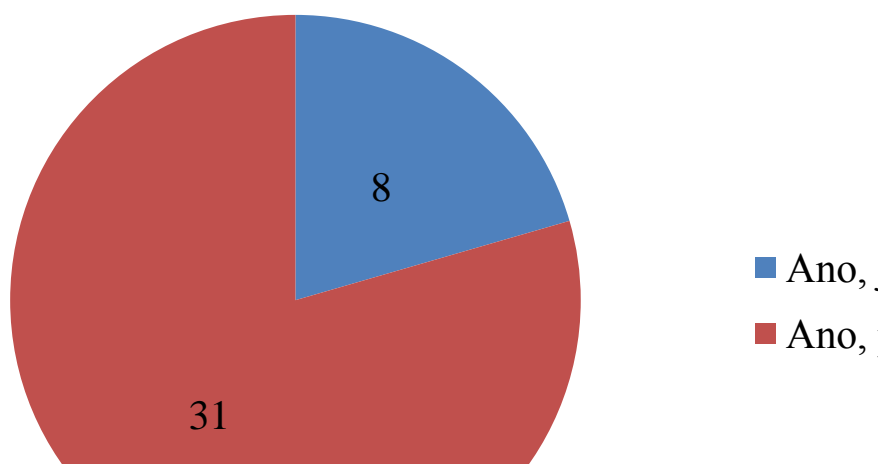
Chtěl/a bys být šéfem skupiny tvých kamarádů

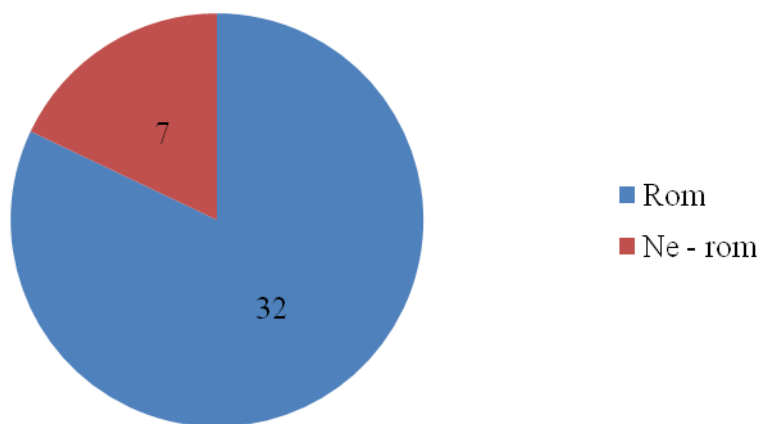
Je ve skupině tvých kamarádů i někdo opačného etnika?

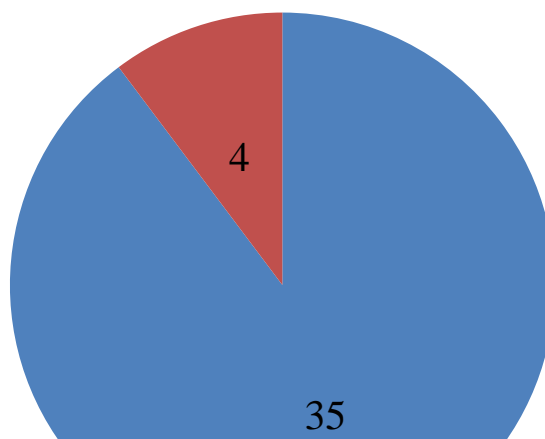
Jsi spíše samotář nebo patříš do party?

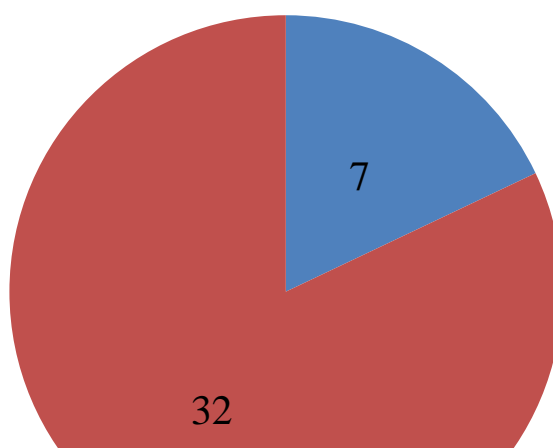
Tvůj nejlepší kamarád je:

Chtěl/a bys být kamarádem pro všechny děti

Ubližuje ti v DD někdo?

Sociometrický dotazník

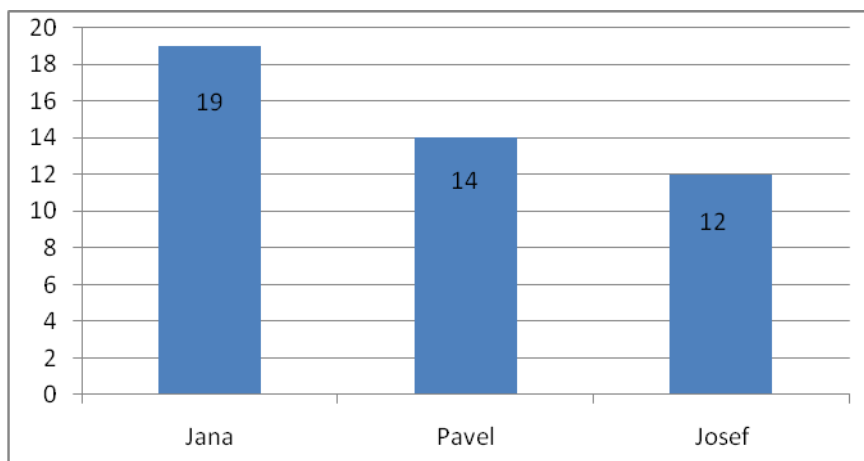

- A. S kým je v dětském domově největší legrace?
- B. Kdo je tvůj nejlepší kamarád?
- C. S kým bys chtěl(a) jet na výlet?
- D. S kým bys určitě na výlet nejel(a)?
- E. Kdo z dětí má v domově největší autoritu?
- F. Koho bys s sebou vzal(a) na pustý ostrov?
- G. Kdybys byl režisér, komu bys svěřil(a) roli vlka v pohádce o Červené Karkulce?

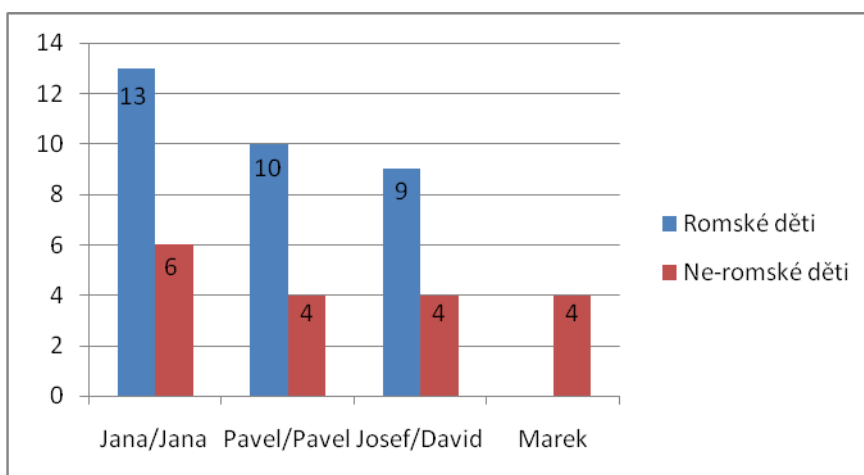

Výsledky sociometrického dotazníku v grafické podobě

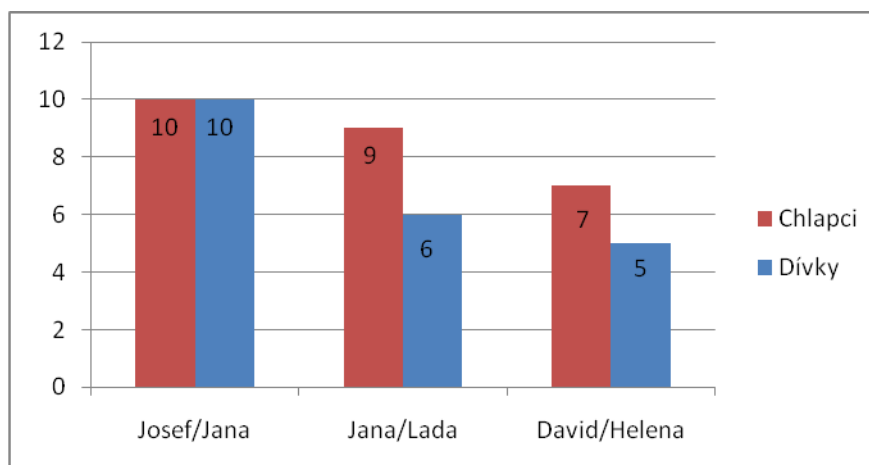
Největší oblíbenci obecně

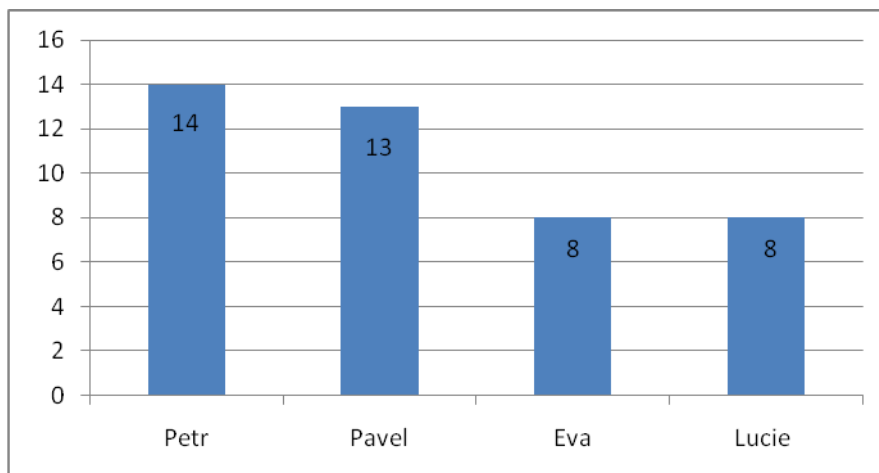
Největší oblíbenci podle etnika

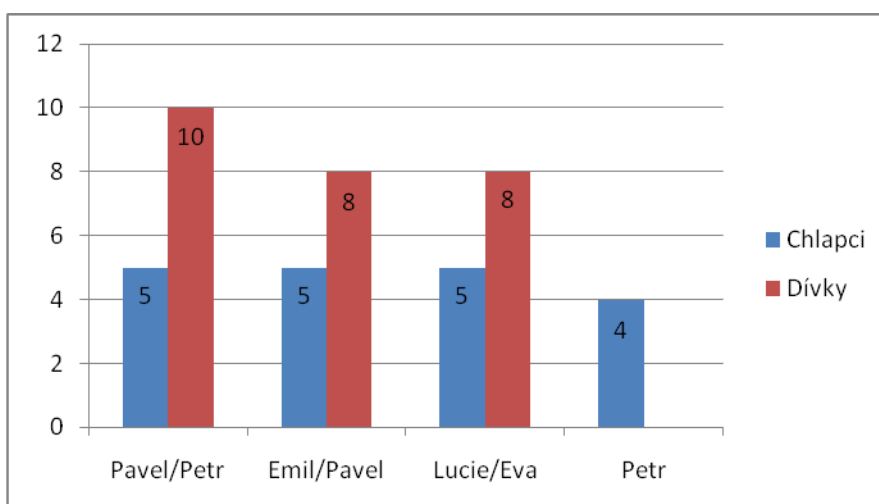
Největší oblíbenci podle pohlaví

Největší neoblíbenci obecně

Největší neoblíbenci podle etnika

Největší neoblíbenci podle pohlaví

